

תופעת העצמי בהעור והכתונות לאהרן אפלפלד

רוני מירון

מבוא

במאמר זה אבקש לרדת לחקר תופעת ה"עצמי" ביצירה העור והכתונות של אהרן אפלפלד. הפירוט המוצע תבחן את הטקסט כמטרת אוטונומית שאת פשרה יש לפענח בגבולות עצמה ולא מתוך היררשות לטקסטים אחרים של הסופר. טענתי המרכזית היא, שבמוקד היצירה שלפנינו עומדת תופעת העצמי של גרוזמן, המגלמת עצמיות שביקשה להינתק מעברה ולקיים חיי הווה מגובבים מכל נוכחות של העבר. דמות זו עוברת לאורך היצירה תהליכים של התפתחות, שינוי ואקספליקציה. בשיאם מובילים תהליכים אלה את גרוזמן להבנה הולמת יותר של קיומו ולמימוש נפרדות ואינדיבידואליות. ואולם הטיפול בתופעת העצמי של גרוזמן אינו מתרחש בגבולותיה של דמותו לבדה, אלא מוזן לאורך כל היצירה מתהליכים מקבילים שעוברת דמות אחרת ביצירה ולעתים אף מצטלבים אתם. דמות זו היא כטי, אשמו של גרוזמן, המתייצבת על מפתן ביתו שבירושלים אחרי עשרים וחמש שנות ניתוק שכון הייתה כלואה במחנה כטיביר. כטי מגלמת אפשרות של עצמיות שנשמעת בקשרי ההיים שבהם היא מצויה מבלי לקיים רפלקסיה עליהם. באמצעים שונים – הנגדה בין שתי הדמויות, תבלטה והקצנה של מאפיין של דמות אחת לעומת האחרת, הספק שמעוררת דמות אחת ברעותה – עולה בידו של אפלפלד לרתום את התוכנות המושגות בנוגע לעצמיותה של כטי לטובת הטיפול בעצמותו של גרוזמן ומילייה בתוכן. הפיתוח העקיב של הדמויות אמנם משכנע לעתים שאת התוכנות שמושגות בנוגע לתופעות של העצמי ומתגבשות סביב דמותה של כטי לא היה אפשר להפיק מן הרפלקסיה המכוונת לגרוזמן בלבד. עם זאת, ברור לגמרי מן היצירה שאפיין דמותה של כטי מבטא את נקודת מבטו של גרוזמן, מה שמאפשר לרתום את התהליכים שבטי מתנסה בהם לטובת ההבנה של דמותו של גרוזמן. מכל מקום, התנועה הרפלקטיבית המחוללת את מהות היצירה, שהדין במאמר מבקש להתחקות עליה, אינה מופיעה בתור התרחשות עוקבת ופשוטה. לעתים תוכנות בשלות יותר על העצמי מופיעות בתחילת

היצירה בעור אחרות, ראשוניות מהן, ימשיכו לבכין בשלבים האחרונים של העלייה, ובראשוניותן הן שבות ומניעות רפלקסיה על נקודת המוצא של היצירה כולה.

אף שיחסי העבר וההווה משמשים מסגרת לתופעת העצמי של שתי הדמויות ולגילוייה, תגינתן לא יתמקד בהם אלא יבחי את גילויי העצמי המופיעים בשתי צורות זמן אלו. ליתר דיוק, הדין בתופעת העצמי יעקוב אחר תנועת התודעה של שתי הדמויות בהתייחסיותן לזווה ולעבר ויבצע לזן אקספליקציה. גם אם לעצמיות אמנת יש עוד גילויים בטקסט, בראש ובראשונה הגופניות, אני טוענת שהמיונים שבו נחשפת תופעת העצמי ככולייתה הוא המדויק של התודעה, המתפקדת ככפילות האופיינית לה – היא משמשת כלי קיבול שנושא בתוכו תכנים קיימים ומנגנון נינון של מושאים חרשים והתייחסות אל תכנים קיימים. לשון אחר, התודעה מתפקדת כשרה של היתנות וכינון גם יחד או כמרחב של רפלקסיה. תגינתן המוצע ליצירה יבקש להראות שהרפלקסיה מוצבת לפתחן של שתי הדמויות, גם אם באופנים שונים, כמשימה שטרם מומשה. במידה רבה, הפרשנות המוצעת לתופעת העצמי ביצירה שלפנינו תבקש להציע פשר אחדותי לתופעת העצמי, שיתגבר על שני העורצים המפוצלים שבהם הוביל אפלפד את הטיפול בה.

נקודת המבט על תופעת העצמי ביצירה שלפנינו מעוגנת בשתי תוכנות יסוד. האחת, שבהוויה העצמית ישנו גרעין יסודי, מעין שכבה של היתנות ראשונית שאין להסיריה מכוח הנסיבות. פן זה בעצמיות אחרת, להיבטים הבלתי משתנים שבאדם, ותרומתו להתגבשותה של האינדיבידואליות ניכרת באופן ישיר. אפלפד מעניק לטייפ לייסוד אינדיבידואלי זה בכך שהוא מעצב את דמויותיהם של גרוזמן ובטי כשונות זו מזו עד כדי ניגוד. כמו שיתברר מהמשך הדין, תהליכי השניו שעוברים השניים, ובעקבותיהם הם מתקבלים זה אל זה, מקיימים ריאלוג מתמיד עם ההיתנות הראשונית שבה הפיעו גרוזמן ובטי כדמויות מוגדרות זו לזו. ככל שהריאלוג הזה מחולל והושך את הטקסטורמציות שעוברות הדמויות לאורך היצירה הוא מאשר את התמדתה של ההיתנות הראשונית ועל ידי כך את היסוד האינדיבידואלי בדמות.

עניינה של התוכנה השנייה בהיותה של העצמיות ממשות שמתהווה, מתפתחת ומשתכללת במרחב הבין-אישי באמצעות הרפלקסיה המעורבת במפגש האנשי המתחולל בו. פירושו של דבר שלגרוז של היתנות שנוכח בהוויה העצמית, רוחשים תהליכים רפלקטיביים שמניעים שינויים והתפתחויות שאינם מאפשרים להוויה העצמית להתמצות בהיבטים האינדיבידואליים שלה ולהתברר בגבולות עצמה. בכך מסולקת האפשרות שבנייה והתנהגות של העצמיות יתמלול בגבולותיה של האינטרסופקציה הנוהמת את הייחוד ואת מרחב ההתייחסות שלו בגבולות עצמו. מכל מקום, פן זה בתופעת העצמי שביצירה ניכר בטקסטורמציות שעוברות דמויותיהם של גרוזמן ובטי לאורך היצירה, וכך שדמות אחת משמשת בעבור האחרת כבואה היצונית לדמותה שבהווה והכוח המניע

אצלה תהליכי התפתחות ושינוי. כך עברו של גרוזמן ניצב על מפתן ביתו בדמותה של כטי, שעם חזרתה לביתו כפתה על חייו שבהווה נוכחות ודיקו אל העבר שביקש לדחוק אל שולי הקיום התודעה שלו. הפעטה של כטי שופכת אור על חייו שבהווה, ומניעה תהליך רפלקטיבי המופנה אל העבר שממנו ביקש להימנע במשך שנות היתוק ביניהם. בר כבד, כטי אינה יכולה להמשיך ולממש את הדפוס שאפיין אותה עד הגיעה אל ביתו של גרוזמן – הישמעות במרחב ההווה שלה והדאבות לתוך ממדי הקונקרטיות מבלי לזרוב לתוכו את עברה. התקדמות העלייה מושגת בד בכך עם התעוררותם של זיכרונות מן העבר, בעיקר אצל כטי, שיישומם על מקום החיים המשותף המתווחה בין שתי הדמויות גובר בהתמדה ומקעקע את דפוס העצמי שאפיין אותן בנקודת המוצא של היצירה. שני הכטי יסוד אלו בתופעת העצמי מנחים את האנליזה המוצעת לה ביצירה שלפנינו, שתבקש להתחקות על נוכחותם ויישומם בדמותם של גרוזמן ובטי.

על רקע דברים אלו דומה שמתבקשת השוואה בין הפרויקט של העצמי כמו שהוא מטופל בעתור והכנות ובין דיאלקטיקת האדנות והעברות כפנומנולוגיה של הרוח של הגל. אין מדובר בהשוואה מלאה בין שני היוצרים, וברור שאין דומה טיפול ספרותי בתופעה לטיפול בכלים פילוסופיים. עם זאת, הניתוח היסודי שהוגל מטפל בהו כפרק שלעיל רלוונטיות על פי הבנתו גם לתופעת המאפיינות את היצירה שלפנינו: ראשית, הפרספקטיבה ההגליאנית מציעה מסגרת לניתוח שני מפים של תודעה אחת שבמשוור המידי מופיעים כמנוגדים זה לזה. שנית, הגל מראה את דינמיקת התלות-עצמאות המתקיימת במפגש הבין-אישי ואת חיוניותו של התינוך באמצעות האחר להשגת תודעה עצמית שלמה ושלמה. לבסוף, המעקב אחר הרפלקסיה המעורבת במפגש בין שני היבטי התודעה והמחללת בהם מודיפיקציות ניכרות והנהגתה, מאפשרים לגבש תפיסה אחדותית כאשר לתופעת העצמי.

ההתבוננות ביצירה שלפנינו מתוך השראה שמקורה בפרספקטיבה ההגליאנית תלמה אפוא שיחסי השוני והניגוד בין כטי לגרוזמן מגלים רק את הרובד המידי. ואולם ברפלקסיה עליהן נחשפות דמויותיהם כדמויות מראה שמתקיימים ביניהן יחסי תיורן ומיצוע הדדיים. רק לכאורה היה גרוזמן אדם חופשי ובטי הייתה כלאה כטיידי, אך מנקודת מבט רפלקטיבית חייו של גרוזמן נראים כנתונים מאחורי סורגים, ואילו כטי מופיעה לאורך מרבית היצירה כאדם חופשי ומשחרר. תרומה המשובה של הפרספקטיבה ההגליאנית לניתוח היצירה שלפנינו נעוצה אפוא במידה רבה בכיסוס המוצע בה לדחיה של הבלתי אמצעיות ואפילו של האינטרסופקציה בבחינת מקווי בלתי מהימן להתנסות ולאקספליקציה של העצמי, לטובת רפלקסיה שמתווכת באמצעות זיקה אל האחר. יתרה מכך, ממש כמו ב"דיאלקטיקה בין האדנות לעברות" בפילוסופיה של הגל, לא זו בלבד שכל אחת משתי הדמויות ביצירה הנידונה משמשת בעבור האחרת רקע

של גרוזמן אל כטי ולמעשה אל כל מה שמצוי מחוץ לגבולות הזווה "כבוקי-קיס" שאין קרבים אליהם" (עמ' 21) מגלה אפוא שביסוד הבחירה של גרוזמן לגודר את חייו בגבולות הזווה עומדת גישה פוזיטיבית שמוזה איום ממשי בהתייחסות אל העבר. לשון אחר, תגלית הבחירה של גרוזמן אינה מתמצה בניסיון להימנע מן ההמרה וחוסר התחלת לאורה שלומים בהתייחסות אל העבר כמונחים של "כיצד, לאן ולמה" או כבורח להישל מן הקיום את נטל המתיים. גרוזמן אינו מתייחס אל העבר כיוון שטמון בו משתו קשה, אפשר אפילו אמת רעה על אודות הקיום שלו בזווה שממנה הוא מבקש לברוח. מכאן שגם אם זוהו גרוזמן כורח מסיים שמביא אותו למקם את עצמו בגבולות הזווה, אין בכך כדי לזחות את הזבנה שהוכרעתו לממש קיום בגבולותיו הצרים של הזווה היא אמנם לטיי לעצמיותו.

ואולם העצמי לעצמיותו של גרוזמן בשלב זה בלתי שלם, ממש כמו החיים שכפה על עצמו בגבולותיו של הזווה. הגהרת התנדעה שהייתה מעורבת בהכרעה שקיבל על עצמו גרוזמן לגודר את קיומו בגבולות הזווה, עשויה להכריז את טיבו של קיום שבו מקבלת העצמיות כיווי חלקי. האפשרות שמדובר בתודעה רפלקטיבית, זו המשמשת תנאי הכרחי לכינונה של תודעה עצמית, עולה לאור ביטויי הניתוק והפיצול מן העבר ומכטי שבאמצעותם מתאר אפלפלד את חייו של גרוזמן בזווה. אכן, היכולת של היחיד לבחון את חייו, להלקם לתקופות ולבורד מרכיבים מתוכם היא תנאי להשגתה של תודעה רפלקטיבית. עם זאת, בתודעתו של גרוזמן, כמו שהיא מתוארת בראשית היצירה, חסרה פעולת ההמשך, המכונה בפי הגל "שיבת התודעה אל עצמה", שתוכר ותשלב יחד את החלקים שפוצלו והוכחנו זה מזה. כמו שיתברר בהמשך, יכולת זו תיבנה אצל גרוזמן כהדרגה לאורך היצירה, והודות לה יעלה בידו לזחות את תוכחות המעצבת של העבר בקיומו שבהווה, ועל ידי כך לזחות את חייו באופן אחרותי. עיצוב החיים מכהה של תודעה מוכתנת חוסם במישרין את יכולתו של גרוזמן להשלים את תנועת התנדעה כדי שוו תשוב ותחבר את מה שהופרד ופוצל בה בתחילה, משום שפעולת האובייקטיביזציה העצמית אינה מסלקת לחלוטין את מה שהובחז ופוצל, אלא מתבוננת בו כדי להבין את מה שהוא חלק מעצמיותו של האדם. משמעות הדבר היא שגרוזמן סילק מחייו שבהווה את מה שהיה צריך לשמש לו מושא להתבוננות. הוא חי מחוץ לעצמו, לא במובן הקורקטוריאני שמציין חוסר יכולת או קושי ליצור קשר עם הקיום הראלי, שהרי הוא מוואר כאש מעשה, מעורב בקיום שלו, עובד ומקיים קשרים חברתיים שיש בהם מדה ניכרת של שיתוף וסולידריות, אלא בתוכן של התודעה שלו שביקשה להציב את חייו המעשה בתחליף שאינו מותיר מקום לנוכחות של העבר בהם, כיוון שבהווה זו חסמה

4 ראו במיוחד אפלפלד, העור הכתונת, עמ' 32-35. לזחלה נוגע לתפיסת הפלקסה של קורקמן ראו שניא, קורקמן - דת ואקונוסטיגיה, המסע של האני, עמ' 27.

חשוב להבדיר שהזיכור של גרוזמן למציאת הקונקרטיות אינו יכול להיחשב כשהוא לעצמו מכשול לכינונה של רפלקסיה החיונית לבנינו של העצמי, שהרי הקיום האנושי דורש מידה של מעורבות בהיכסים הקונקטיביים של הקיום. הקושי נעוץ באופייה של הזווה החברתית שגרוזמן נסמך בה, וכמוהו בדהה גם היא לפנות לעבר את עורף השכחה. יתרה מכך, בהיכלות זו בתוך ה"זם" מסוכלת האפשרות לבצע "אובייקטיביזציה עצמית", שהיא תנאי חיוני למימושה של רפלקסיה ולגיבושה של תודעת עצמית ככלל. כמו בכל אובייקטיביזציה, גם בו שהיחיד מנהה אל עצמיותו, מתרחשת בציאה אל מחוץ לעצמו ולגבולות האינטרוספקציה, אל מרחב שאינו נקבע באופן בלעדי על ידי הכרעות שקיבל היחיד כינו לבין עצמו. גרוזמן יצא לכאורה אל מחוץ לעצמו, והיה לחלק ממרקם חברתי שבו מוענקים קושי ומשמעות לחייו שבהווה. ואולם התלכות בין התוכן המגדיר הזווה חברתית זו ובין הכרעה שקיבל על עצמו גרוזמן משמעה שאמנם לא התרחשה כאן ציאה של ממש מגבולות עולמו הפנימי, ובמרה מסוימת גרוזמן ממשיך לחיות במרחב ששרטט לעצמו בבחירתו לממש היים במרחב של הזווה.

לצד הטשטוש והגלמיות המעמידים את עצמיותו של גרוזמן בפני התהפחות והשינה, כפרונטציה של דמותו בראשית היצירה ניכר כלל זאת חותמה של העצמיות ושל הזווה האינדיבידואלית כממשות הנכחת בו. מן התיאור של אפלפלד עולה שהמקום העצמי של גרוזמן בזווה הוא תוצאה של הכרעה רצונית ומודעת מצדו. אפלפלד מתאר את גרוזמן כמי ש"במרוצת השנים למד שלא להסתכל פנימה" (עמ' 14), וכאחד מאותם ש"זה שנים אין הם מטיידיים עצמם בכיצד ולאן ולמה" (עמ' 21). משמעות הדבר שהמקום העצמי של גרוזמן בזווה הוא תוצאה של הכרעה רצונית ומודעת מצדו. מנקודת המבט של בירור תופעת העצמי יש לעיגון דמותו של גרוזמן בהכרעה חשיבות רבה בהיותה ביטוי של חירות, שליות, כמו תודעה וריכו עצמיים. אפלפלד אינו מאפשר לכאורה לבצע בקלות את ההיסק מן הכרעה של גרוזמן לעצמיותו. מכל מקום, הוא מציג את הבחירה שלו לגודר את חייו בגבולות הזווה גם כביטוי של כורח ואפילו כעמדה בלתי נמועת מצדו כלפי עברו, בלשונו: "מכבר עקר אותה מליבו. הרי אין אדם יכול לשאת בקרבו מתיים" (עמ' 23). ברור לגמרי שתפיסת העבר כסיום וכמוות מייחדת את הצורך לבחון את היחסים בין הזווה לעבר. יתרה מכך, לרע נראה אפלפלד עצמו כמי שמשותף בתפיסה פשטנית זו של יחסי הזווה והעבר ומציג את גרוזמן כמי ש"מופתע תמיד", ש"יכול בא אליו כאביב זה, לא צפוי" (עמ' 19) ומי שחווה ידוה באשר לחייו שלו, בלשונו: "כל חייו היו בו כאילו ידוה, כמו אביב זה, כמו בטי" (עמ' 20). ואולם עד מורה מתעמעמת ההתבוננות הפשטנית לכאורה שממנה אפלפלד למצבו של גרוזמן, והאמפניה מתחלפת בבירור נוקב יותר של גישתו של גרוזמן אל העבר. ההתייחסות

3 לזחלה בעניין האובייקטיביזציה העצמית, ראו אברום שניא, קורקמן - דת ואקונוסטיגיה, המסע של האני, מוסד ביאליק, ירושלים 1991, עמ' 78.

את העבר כפני אוניברסיטאית, ומניח ובה נפגעה אהה גם האפשרות של גרודמן לזכות בהכנה עצמית.

אחת ההשתקפויות המעניינות למצב העצמי של גרודמן בראשית היצירה נבחרת בהתייחסות אל תופעת הקול. השיפול שאפלפלד מפנה אל תופעה זו מסיט את הדיכוי התקשורתי שבקול, שקושר בין התודעה והמציאות הפנימית של היחיד ובין החוויה החיצונית והתופנית הסובבת, אל השוליים ומשתמשת בה כאינדיקציה לעצמי של הדמות. גרודמן מאופיין בתחילת היצירה כמי ששוכנע בגישתו אל הקול – בייחוד אל קולו שלו, אולם גם אל קולם של הסובבים אותו. התיאור של גרודמן כמי ש"המילים נעטקו מפיו" (עמ' 25) מלמד כי דבר זה אינו מאפשר לו להפיק קול, אך כרוך שאין הוא נעדר יכולת כזו. יתרה מכך, חוסר הנגישות של גרודמן אל הקול מתגבש למעט לכדי פגיעה בחוש השמיעה, וזו באה לידי ביטוי בכך שגרודמן כביכול שומע דבר מה שאינו קול, ואינו יכול לזהות שמע באופן מהימן. בהקשר זה אפלפלד מתאר את גרודמן כמי ש"ראשו מוטם קמעה, כמו קלט משהו, אלא שלא היה זה קול מעיקרו" (עמ' 7), "דומה היה מאזינים הם למוסיקה, אלא שזו לא נשמעה" (שם). כן יש חוסר הלימה בין האמצעים שגרודמן נוקט כדי להשיג גישה אל קולו השותק – המכסה, ההתבוננות – ובין הקול עצמו: "גרודמן הרים את עיניו ותר אחזר הקול. דבר לא נראה [...] הקולות אברו" (עמ' 10). נראה שכל עוד החוץ גרודמן בתפוסה עצמית שקטרה בין הקול ובין העבר, הוא לא יוכל בחוסר להפיק מעצמו קול. לבסוף, השימוש החוזר של אפלפלד כשמודבר בגרודמן בביטוי "אמר בליבו" מעיד על זיקתו של הקול למציאות הפנימית של הדמות ולהלכים האינטרוספקטיביים והרפלקטיביים שהוא מתנסה בהם. כך למשל הוא כותב: "וודאי מחכה, אמר בליבו, אף שלא כך נראה היה" (עמ' 8). במידה מסוימת חזרונו של המציאות הפנימית למונחים של קול מרגיש עוד את הפער בין יכולתו הקיימת של גרודמן להפיק קול ובין הליקוי במימושה. לא זו אף זו, אפילו כשכבר עולה כידו להפיק מעצמו קול, הוא מתנסה בקולו כאילו היה דבר מה מנותק ממנו. כך למשל כשגרודמן שואל את בטי "מתי באתי?" הוא מתואר כמי ש"מצא בסוף את קולו" (עמ' 13), משל היה ממשות חיצונית לו.

אני סבורה שהניתוק בין גרודמן ובין קולו משמש כבואה לניתוק היסודי והראשוני מניסיון העבר שכתוצאה ממנו הוצדה יריעת חייה. יתרה מכך, המעצור בקול משנה עליו להתייחס אל סביבתו וחושף שיבוש בנגישותו אל עצמו. למעשה אותו מעצור שאינו מאפשר לקולו של גרודמן לכבוש נוכחות בסביבתו החיצונית הוא שפוגע בבשר שיש לקולו הפנימי בעבור עצמו. בלשונו של אפלפלד: "ע"כ אמר גרודמן ולא ידע מה הוא סח" (עמ' 10)". "זוהי כנראה האביר", אמר בליבו גרודמן בלי לדעת מה הוא סח" (עמ' 54). מתברר אפוא שחוסר יכולתו של גרודמן לממש קול מתחילת חסימה משני כיוונים – היא משכשת את התופעה שלו כפני אחרים והיא פוגעת באפשרותו להשיג הכנה עצמית. אפילו כשעולה כידו של גרודמן להפיק מתוכו קול הוא משתבש: הוא הופך לגמגום

חסר פשר (עמ' 27) עד כדי אִבְדָן חזיקה של קולו אל מקורו, והפיתו לכוון עצמאי ביחס אליו, בלשונו של אפלפלד: "ע"כ טוב קרא בלא לשלש עוד על קולו" (עמ' 9). הפגיעה בהופעתו של גרודמן כלפי חוץ היא למעשה חלק משיבוש כללי יותר בתמונת המציאות שלו, שבנתנה מכוח הכרעה רצונית להתמצות בגבולותיו של ההווה. בעומק העניין, השיבוש בתמונת המציאות שמבקשת להתמצות בגבולותיו של ההווה מגלים אפוא את חוסר בשלותה של העצמיות ולהפך.

גרודמן אינו מעוצב אפוא בראשית היצירה כאישיות רפלקטיבית. הפיצול הניתוק המאפיינים אותו אינם משמשים מנגנונים יעילים שמניעים את הרפלקסיה שעליה תיכון עצמיות כשלה ושלמה יותר. גם הזיקה שלו למציאות הקונקרטית אינה נהנית כאמור מן הפרדוקס החיוני לה המעצמת את התודעה עם הקיום הקונקרטי.⁵ אדרבה, האיום הטמון בבואה של בטי נעוץ בראש ובראשונה בפוטנציאל שלו לנתק את גרודמן מן המציאות הקונקרטית שגרודמן הוא חלק ממנה, שמבטאת אונטולוגיה משובשת. מקורות מכס זו אפשר להגדיר את התודעה המעורבת בהכרעה של גרודמן להינתק מן העבר כרפלקסיה שלילית, כלומר מחשבה שבה מבקש אדם להימנע ממחשבה על העצמי. במקרה שלפנינו, גרודמן הישב לנתק את עצמו ממחשבה על העבר, והחזרו שלו לקיום הקונקרטי נשען על הבחירה להימנע ממחשבה על העבר ומזון ממנה. יתרה מכך, החיכוך למציאות הקונקרטית משמש מפלט מן הרפלקסיה עצמה.

2. בטי

אפיונה של בטי בראשית היצירה מרגיש את ההבדלים ואפילו את הגיוודים השוררים ביניהם. כך, אל מול הפיזור שמאפיין את נקודת עמידתו של גרודמן בהווה של היצירה, גרודמן עצמו חווה את הופעתה של בטי כריצפת וכהמשכיות הגורפת אתה "לא רק את עצמה אלא כל שלמה וספגה בשנים הרבות בסביבה" (עמ' 29). בעוד גרודמן חווה את עצמו ש"השנים בירושים השילו מעליו את הכל, הוא נשאר בלא חזיר" (עמ' 9), הוא נזכר שמישהו אמר לו כי "בסביבה משתמר הכל" (עמ' 17). גרודמן אמנם מבחין כי "עשירים שנות סביבי שינו אותה לחלוטין" (עמ' 16), אולם שינויים אלו מוצגים כטפלים בנוגע לעצמיותה שהתמרדה, בלשונו: "דבר לא נשמר ממנה רק היא עצמה" (עמ' 17). "היא הייתה שיכרת לעצמה, לאיבריה" (עמ' 74). לנוכח הפתאומיות שגרודמן מתנסה בה, בטי נראית לו כמי שלא יכירה בה פתיעה. כאיברים הקולטים את העולם כשוויון נפש" (עמ' 18). "כאילו הגיעה שעתה להתגלות" (עמ' 13).⁶ גרודמן מחפש בבטי את רישומיו של המסע שהיה אותה אליו, והוא מניח שהמעבר מן העולם שבאה ממנו למציאות שהגיעה

5 ראו שם, עמ' 77.
6 ראו עוד הקשרים שבהם אפלפלד מתאר את בטי כאברה: עמ' 30, 48.

אוחה מן המציאות הזיה שבהווה. פיסת חייו של גורדון בהווה "צרה", מכיוון שאין הוא מזהה את האפשרות שהגישות אל מלאות הניסיון האישי עשויה להיות תולדה של עיסוק אינטנסיבי בעבר, והוא השקיע אפוא שנים במאמץ להתרחק מן העבר. על רקע תיאור הסביבה הקולית שאופפת את בואה של בטי נוכל לשער כי אותו דבר שבטעיו "שנותיו היו בו כזה עבור" (עמ' 41), יהוא חסם את קולו של גורדון בפאתי גרונו, היה

כיסוי לתפיסתו המשובשת את היחסים שבין הזווה לעבר שאינה מזהה את האפשרות

שלא להמשיך נוכחות מושתפת בניסיון החי ולא כל שכן את היציפות כיניהם.

עיון בתיאור דמותה של בטי משמש מעין מראה שבבואתו הנגדית של גורדון משתקפת

לשון אחר, התיאור של בטי משמש מעין מראה שבבואתו הנגדית של גורדון משתקפת

בה, ובכן מתבססת עוד הטענה שלפיה היצירה נכבשת על ידי תופעת עצמי דומיננטית

אחת. מבטו של גורדון רח אחר רישומיו של המסע שיגלמו את המרחק בין העולם

שאחו הוא מזהה את בטי ובין המציאות של חייו בהווה, ויאשרו את תפיסתו על הפער

המפריד בין העבר ובין הזווה. זוהי נקודת מפגש ברורה בראשית היצירה בין העצמיות

הרופפת של גורדון לעצמיות שהוא עצמו מייחס לבטי – הראשונה מקורה בקושי להשיג

אינטגרציה בין העבר ובין מציאות החיים שבהווה, ואילו השנייה אינה מסוגלת לברר

את דמותה מן המציאות שהיא מזהה עמה. מבחינה זו אפשר לומר שמשימת העצמי של

גורדון תובעת ממנו לבצע מודלך מהופך בנוגע לעצמו ובנוגע לבטי: עליו מוטל לספוג

לחור נפסיתו העצמית את העבר ואת המציאות שבטי היא חלק ממנה, כלומר לדאות את

עצמו כחלק ממציאות שאינה הוא, ובכלל זה להשיג את החיבור שלו לבטי. לעומת זאת,

את בטי הוא צריך להיות מסוגל לדאות כזווה אינדיבידואלית, מובחנת מן המציאות

שמבטו הסמיע אותה בתוכה. מנקודת מבט הגלאינית יש לקבוע ששתי המשמות כרוכות

זו בזו – את עצמו גורדון צריך לדאות לנוכח האחרות שהיא בטי, ואתה עצמה –

כזווה אינדיבידואלית נפרדת ממנו.

ואולם התבונה החרדה בין גורדון ובין בטי בראשית היצירה מושגת לא רק מוכח

הדגשת ההבדלים ואפילו הניגודים בין שתי הדמויות, אלא גם מתוך עיצובה של כל

אחת מהן כדמויות כזווה בלתי מתוכנת, כלומר כעצמיות שאינה מתרחקת לעצמיות

אחרת.⁷ לצד האינדיבידואליזם של היחיד משמש המניין באמצעות האחר עוד תנאי

יסודי לגיבושה של עצמיות, בניסוחו של הגל, "התודעה העצמית היא כשלעצמה ובשביל

עצמה [...] רק כמי שמכירים בה"⁸, או בניסוחו של וינקויסט, "ההגעה פנימה לשם פיתוח

7 וינקויסט מפרש את כישלון החיור כתופעה מודרנית כללית, ראו Charles E. Winquist, *Homecoming – Interpretation and Individuation*, Scholars Press, Montana 1978, p. 1.

8 על פיסת את ההיפוטזה על הפרספקטיבה הגלאינית, שכן הכליטה של החיור הגלאיני להביא לירי

ביטול הקונטראסטי לטובת אוניברסליות המרממת מכל קיום אינדיבידואלי, תכלית זו אינה יכולה

להיות תלווה בהקשר שלפנינו.

אליה כרוך בקשיים ואפילו בסבל. ואולם את אלו אין הוא מוצא בבטי, ש"פשוטה היתה

הופעתה כארה החודר הביתה, כעופת הרגילים לנוח ממקום למקום בלא התרגשות [...]

המרחקים נשכחים מהם והם שקודים למצוא מקום חם" (עמ' 20), אפילו "סבל היחיד

לא ניכר בה" (עמ' 49). גורדון מתבונן בשלמות הנפש ובניחות ששודרת על בטי,

דמותה הישנה נראית לו כשל "אנשים בראים הנפש ובניחות ששודרת על בטי,

עליהם" (עמ' 17). יתרה מכך, בטי עצמה סותרת את התנחות של גורדון כשמעבר מארחת

את הדרך שהוכילה אותה מסיבירי אל ביתו של גורדון "כארה המסביר עניין פשוט" (עמ' 18).

תמונת הניגוד בין השניים מתחזקת כאשר לנוכח רוזנו של גורדון מתוארת בטי כמי

ש"מלאות היו פניה [...] והמוצקות שפעה מאיבריה" (עמ' 24). גורדון מודלל האברים,

המופקר אל הבלתי צפוי ואל המופיע, זוהי גבוהה של בטי כבחזמיות רצופה ואיתנה,

בלשונה של אפלטון, "כל גופה הכבד [נשם] [...] מרוכות היתה כמו גלמים בפלומתם"

(עמ' 20); איבריה המלאים של בטי והמוצקות השופעת מהם נראים לגורדון כ"שרידי"

שסייע לה למצוא את דרכה אל ביתו ולהתנהל בו "במתנת [...] כאשה השרידי בביתה"

(עמ' 24). לבסוף אפלטון קושר את מלאות איבריה של בטי "אל שנותיה העלומות

ממנר" (עמ' 24).

ברומה לגורדון, תופעת הקול בתקסט משמשת גם בנוגע לבטי בבואה למשמעות

שמעמיקת לעצמיות שלה. בטי מתוארת כמי שבהופעתה נענשה לקול היצוני: "קול, לא

שלה, לחש לה לעמוד – ורדא עמדה" (עמ' 13). ואולם בטי שרירה במצב אחר לגמרי

ממצבו של גורדון, שאינו מאפשר לו להפיק מעצמו קול. היתה "דומה [...] לכל שודעה

סכיב" (עמ' 49) הופך אותה חלק מן השיחה הקולית, שהתבוננות שלה מייצרת בהווה

החברתית שהגיעה אתה מסיביר אל ביתו של גורדון, שאפלטון מתאר אותה כך:

איזה חיור אחיד נפרש על פניהם [...] ניכר היה שאין הזמן אין להם. ישבו ולעסו

את העוגות ודיברו בנחת, כאילו הזמן פרוש לרגליהם [...] הם דיברו זה עם זה

וגורדון לא הבין [...] השיחה קלחה עתה בקצב כמו לאחר יום עבודה מתחת

לסככה. סבל השנים לא ניכר בהם, כמו אסירים שספגו את השנים ובשובם הביתה

הם פולטים אותן כלעומת שנספגו.

אף שריבוי לאט לא הבין גורדון מה הם חסום. לא בוכחות הסיוח. היה לפנות

ערב. גורדון יצא לעבודה ואמר: ערב טוב. הם השיבו בלשונם המתנה כאילו היו

אנשים מוכרים שאין מרכיב בניגונים וההתנגשות שלי – ר"מ [עמ' 43].

היאור הזוויה החברתית הסוכנת את בטי מרגיש את מלאותו הזוויתית של ניסיון החיים

בהווה. העבר אינו משמש לקבוצה זו מושא מובחן להתחזקות, אלא הוא ספוג בהווה

באופן כה עמוק עד שהוא הופך לחלק ממנו ואינו מיוצג בו כזיכרון או באמצעות הסבל,

שהיו יכולים להמחיש את שנותיו מן המציאות המדידת שבהווה. לא בכדי אין גורדון

מבין שיחה זו, שכן בעבורו העבר הוא נטל, משה מכבדה שיש לרוחק אותה ולהרחיק

בסיוט שובילה בתוכה את הסיום שסוף ואת הראשית שסוף. אפלפלי חדר לפתוח את הדינמו במילים "סוף חורף לילי ודם כחובות" (עמ' 7), ולמקם את חוליית המשך באינר, עם בואה של בטי (עמ' 13). לכאורה מדובר בשתי נקודות ציון עוקבות בזמן: הסוף הראשון, שעוסק בעיקר בגרומן, מתחיל בסוף החורף, ואילו הפירק השני פותח בהפתעה גם בטי באינר. ואיש ומטרייה בידו, אשה בשמלת קיץ" (עמ' 7). שמוחד את הבררנותיות שלהם נתונות הדמויות ביצירה, מסלק את האפשרות לפירוש את ההתרחשויות המוצאות את שתי הדמויות כמתניחות לשתי יחידות זמן עוקבות. המטרייה שבידו ממקמת אותו בחורף שאינר מכריז על סיומו, ואילו שמלת הקיץ ממוחשה את ההתמקמות שלה במרחב שמצוי מעברו האחר של הספיות. נראה שהאינר משמש נקודת עגינה בהווה המשגרת את שתי דמויות המפתח שבעלילה למרחב זמן נגדי – גרומן מופנה אל החורף שזמנו עבר, ואילו בטי אל הקיץ שטרם הגיע, כלומר אל העתיד. מנקודת המבט של תופעת העצמי אפשר לקבוע שעצמותיו של גרומן, כמו שהתקיימה עד עתה, לא תוכל לממש חיים שהתנתקו מן העבר. יתמיד בהם, והניגוד בינו ובין בטי שגילם את הניתוק הזה, יפנה את מקומו לטובת תפיסת עצמי מורכבת יותר, שתאפשר לו לכונן הוויה אינרדינדואלית שמסוגלת לממש התניחות אל המציאות המצויה מעבר לה.

ב. ערעור הפיצול – התיווך אל העצמי

"בהתחלה [...] אנתנו באמצע" קובע וינקויסט במחקר שרן את העצמי לאור הטרנספורמציות שלו, ומסלק בכך את האפשרות להשיג התחלה רדיקלית בעבור האקסמיציה של תופעת העצמי.¹¹ לאמתו של דבר, משמעה של הרדיקליות אינו נוגע רק לזמן של ההתחלה, אלא גם לאפשרות להשיג השלמה בכינון ובהתנהגות של העצמיות. לעומת זאת ה"אמצע" מקפל את המורכבות של תופעת העצמי המשוכללת והתחלה ונקודת סיום כאחד. עיצוב המתום של גרומן ובטי הראשית היצירה שלפנינו חושף ניסיון להשיג התחלה רדיקלית. הדבר בולט באשר לדמותו של גרומן, שביקשה להינתק מן העבר, אולם גם שרטוט המוחה של בטי כבבואה נגדית שלו מבטא ניסיון לרדיקליות. מבחינה זו אפשר לקבוע כי הניתוק והניגוד משרטטים את המרחב של הרדיקליות בנוגע לעצמי. ואולם כמו שיתברר מיד, ניסיון זה אינו עולה יפה, וההבדלים העולים מאפינו של שתי הדמויות כבידו אפלפלי אינם מגלים עמידות לאורך היצירה.

הדמויות גלומה והנחנה לטרנספורמציות הצפויות להן במשך היצירה, שכתוצאה מן ערעור הניגוד שהציב את שתי הדמויות בשני עברי זמן שונים – את גרומן בהווה

11 Winquist, *Homecoming - Interpretation, Transformation and Individuation*, p. 15

של הבנה עצמית מושגת באופן פרדוקסלי על ידי הגעה החוצה בהתאמה של אפשרויות הדרשות למימוש עצמי" והדגשה שלי – ר"מ. עקרונית, היה אפשר לקבוע שממש כשם שגרומן זקוק לבטי כך היא זקוקה לו ולאותה תכלית עצמה. כינונה של תודעה עצמית רפלקטיבית.¹⁰ ואולם הצורך בתיווך בולט יותר בנוגע לדמותו של גרומן, ודוקא משום שהרחיק במכוון את בטי מגבולות התודעה שלו ומיקם את עצמו מבטיה שבוהה שלא להתייחס אל העבר, והתגבשה סביב מה שניראה כשכחה קולקטיבית מכוונת. בטי לעומת זאת מתוארת כמי שמצאה את מקומה בבידו של גרומן כלא קיש, כאילו הייתה שם מאז ומתמיד. יש להוכיח בהקשר זה את כוחה של בטי לקנות את נוכחותה באמצעים שאינם מילוליים, בלשונה של אפלפלי: "את חששותיו ניסתה להפיג לא במילים אלא בעמל" (עמ' 28); "כגוש טבע חסוד, ללא מילים, בואה, עמידה, מבטה... אילו היו לה מילים הייתה מסבירה" (עמ' 31). היעדר הנגישות של בטי למילים מבטא בהקשר זה את השוליות של היסוד התודעתי בדמותה, ומכאן גם את הסורן הכבס שעליו היו אמורים לפעול מנגנוני האובייקטיביזציה העצמית, התיווך והרפלקסיה ככלל.

היסוד התודעתי שברבמותו, והן משמשת מסד ותשתית למנגנון התיווך שמכוונת תיכון עצמיות בשלה ושלמה יותר. באופן קונקרטי יותר, תכליתם של תולכי התיווך המופנים בכירור לעברו של גרומן היא לסייע לו להלץ את תפיסתו העצמית ואת הניחותו ובטי מדיטמעותן בהוויה הקונקרטית המטמשת את הנפרדות שלהם – בנוגע לעצמי יתבטא הדבר בהבחנת עצמו מן הוויה התכריתית המקיפה אותו ב"מחסה", שבוהרה להינתק מן העבר ומחוך סולידריות אתו תופסת את הפעמה של בטי כגורל משותף. באשר לבטי, הציפייה היא שיהיה מסוגל להתייחס אליה כאל הוויה אינרדינדואלית ולהלץ את דמותה מן השטטוש הכופה עליה זיהוי שלה עם העבר ועם הוויה הסיבירית, שלו עצמו אין מושג בנוגע אליה. התעוררות הצורך בתיווך בנוגע לגרומן והדגשת ההבדלים הניגודיים בין שתי הדמויות מצטרפות יחד ומעידות על הגלומיות היחסית ששרויה בה עצמותו. לבסוף, תבלטת ההבדלים באפיון המדין של שתי הדמויות הראשית היצירה עד כדי ניגוד מעצבת את נקודת המוצא שממנה נבחנת תופעת העצמי. למעשה מדובר

9 בדומה להגל תפס גם וינקויסט את ההבנה העצמית כפעולה רפלקטיבית שבה ניסיונות בעלי אפשרויות הדרשות מחדדים אל העצמי על ידי העלייה של התודעה. לדעתו, העצמי תכלית גמור בתווה בהתחלת שלו (becoming), כאשר תפיסה פנימית הוא שיקוף של מעורבות בהקשר של אקסמיציה ופוטנציאליות. ראו *Transformation and Interpretation - Homecoming*. Winquist, *Individuation*, p. 15

10 בהנחתו של הגל התיווך אינו רק מבטא רדייה של המדיניות המפלישת בקונקרטיות, אלא גם משמש אינרטיציה לנכונותה הפעילה של התודעה. לפירוש שנגבשה סביב מנגנון התיווך פרשנות קורנרטיבית לשיטתו של הגל ראו למשל *Wilhelm Seeberg, Hegel oder die Entwicklung des Geistes zur Freiheit*, Stuttgart 1961

הניתוח שלו מבטיח. ההתנסות של גרזמן בקשר עם בטי בכתיבת כוח היצוני שחודר אלייך סוגיית מוצא בטיי חד במילים האלה: "גרזמן פקח את עיניו וכל הווייתו הישנה של בטי זרמה אל הוכי" (עמ' 19). פעמי השינוי המתדפק על מפתח חייו של גרזמן אמנם מרגשים כבר בחתימת היצירה, בלשונו, "כל החורף עבר עליי בשנה ממושכת, מושבות לא-מחשבות, איזו אי נוחות כמו לפני שינוי מפליג" (עמ' 8), אולם התחושה הימנמה שגרזמן חווה, מתבטאת בהמשך הדברים לכדי מסר שקולו רועם וקורע את תבלי השינה שהוא טווה סביבו כדי לנתק את עצמו מעברו ומבטי. כתוצאה מכך ערשת שאין ממנה מפלט נכפית על גרזמן בעצמה רבה, ממש כמו "האביב (שורד) אליו כאסד" (עמ' 69). בלשונו של אפלפלד: "איזו כשרה היתה כמתנת הכבילה, הכתה בכל כוחה, כמו אילמים וועקים [...] אנו מכים, אנו מכים הריעה תמתכת כמו לאוחר חורף כובל" (עמ' 11-12).

שנת החורף שגרזמן הכניס את עצמו אליה, משל היה הוא כסביב ולא בטי, מגיעה עתה אל קצה גבולה, והערות שלקה בה פושה אל "החדר שהיה גיעור" (עמ' 30) ואף אל החדר שנראה עתה כמתעורר "מתוך השתאוות" (עמ' 8). אינם שליו. ואולם מצבו עתה שונה מן המצב שאפיין אותו בראשית היצירה, שבה הרגש הקושר הפרטי שלו להפיק מתוך עצמו קול או להבין מסר קולי. עתה יכול גרזמן לזות את השפעת הקולות הסובבים אותו עליו, וכתוצאה מכך הוא יכול להתבונן אל מעבר לגבולות של פיסת חיי ההווה הצרים שלו. בלשונו של אפלפלד: "קולו של פיזיאצית את ניוגום של שירי-השיכחה" (עמ' 40); "אורצה לא פסק לשיר. הניגון משך אותו הרחק מעבר לשנותיו שלו" (עמ' 39). קולות אלו הסובבים את גרזמן הם אינדיקציה ראשונית וחשובה לכך שמצב אי הקול שגרזמן שרוי בו אינו יוצר סביבו חלל ריק. להתנסות החיובית בקול נלוות גם חוויות של קרבה ומוכרות: "דרך היה קולם (של הפענונים) (10); "שעמונים דריעו. קולות אלה הכיר (גרזמן מכל קול" (עמ' 15). חוויות הקרבה המדוקדק מתלכדות בתיאור הבא שמצביע מצד אחד על הכוח שבקול לכפות את נוכחותו הקרובה, ומצד אחר על חזיוניו שלו עם העבר הרחוק ואפילו עם ממשות טרנסצנדנטית: "איזו כשרה היתה כמתנת הכבילה, הכתה בכל כוחה, כמו אילמים הועקים. כך היו פענוני הכנסיות של ילדותו נערים בלילה ופושטים על הכתים הכפריים; או לפעמים בשנת בצורת שבקיש הכומר לעורר רחמי שמים" (עמ' 11). ההתנסות המגוננת בקול, שכרוכות בה חוויות נבדלות ואף מנוגדות זו לזו, מגלמת את ההינתקות מנקודת המוצא הדרגתית. ללארה שאפינה את עיצוב שהי הדמויות בראשית היצירה. ליתו דיקו, החוויות המזומנות לגרזמן בוקשר זה חושפות את ההינתנות שלו בתהליכים של התהוות ושינוי שמעצם טיבם שמים בכפיפה אחת את הרחוק עם הקרוב, את הישן עם החדש ואת הפנימי עם החיצוני. באחד התיאורים היפים שמופיעים ביצירה כותב אפלפלד כך:

האביב בא והעיר את הגעגועים [...] באביב הכל ניעור כבתיה וזה [...] מילים שאברו מתעופפות פתע. [...] כך זה משום מה בכל שנה, באביב. רוחות רחוקים

ואת בטי בעבר. כתוצאה מכך, התבורה של גרזמן לממש שליטה באופן שיהסס את ההתבוננות הרפלקטיבית שלו מתבררת כחסרת תוחלת, שכן לא עולה בידו למנוע את הפריצה של הפנים אל החוץ ושל העבר אל ההווה. כמו כן, חורבן אברן האוריינטציה מתחוללים בעולם שרקמה עצמיותו של גרזמן בשנות הניתוק מבטי. אפלפלד מניק ל"ריגע" הזה בתודעתו העצמית של גרזמן כיוסי חד: "כל חייו היו בו כאילו זרתי, כמו אביב זה, כמו בטי" (עמ' 20), וכיתר פירוט: "בין יום אביב הכית את מראו [...] והיא הביאה עמה, כמסתבר, לא מעט הפצים [...] ששטלו פתע את ריחם הזו [...] הכל אבד לו בפלישה זו: בדידותו, שכתתו, שנתו, העוובה שבה אהב להתעסק בה. הכל נגרף. מעולם לא היה כה חשוף כבשעה שעמדה בטי יחפה וכושתת כל פינה במטליות. חייו ההיסטים שבמרוצת השנים בנו להם אפלה, שניה, חדר-לא-חדר זה – הכל מט" (עמ' 26).

אברן האוריינטציה שגרזמן מתנסה בו בשלב זה מגיע לכדי קיצוניות כשהוא חווה את נוכחותה של בטי כמכחישה את הווייתו כגבר: "בטי מנהמת היתה לעצמה וקולה אנושי וחס, כאשה שאדם מוצא בלילה ליד קנטינה מוזרות בעיר שאין בה גברים" (עמ' 20). אפלפלד אף רומז לכך שבעת האירוסים שגרזמן היה ספון בתוכה ומיקם בה את עצמיותו נדקרת עתה, בלשונו, "מתחת לצעף הדיק של החלום אדם יודע שזו חלום" (עמ' 24), ובאופן קונקרטי יותר "הוא ידע כי מילשו עתיד לבוא אליו מהדרכים הפורות" (עמ' 13). ממש כשם שבתפיסתו של הגל מורבר כהרס של ראות אחת לטובת אחרת שהיא שלמה ממנה, כך ביצירה שלפניו ניתן כיוסי להנתנותו של גרזמן בחורבן ובאברן אוריינטציה בעולם שרקמה עצמיותו בשנות הניתוק מבטי לטובת תפיסה עצמית ותפיסת מציאות הולמות יותר.¹²

נראה ששתי הדמויות הגידונות נלכדות באופן כמעט בלתי נמנע במה שווינקוויסט מכנה "הפרדוקס של הידע העצמי", כלומר "כדי לחזור גנימה אל היסודות של הניסיון דרושה המלאות של המבט הרפלקטיבי שמגיע החוצה"¹³. עיצוב מותו של גרזמן ערב השינוי הצפוי להתחולל בעצמיותו נראה נענה לתוכנה יסודית זו. אפלפלד מסלק באחת את האפשרות שהאינסטרומנטציה, מנגנון שעומד בסתירה למנגנון החינוך, תעניק לגרזמן מענה הולם לערעור שהווה עם כוואה של בטי, בלשונו: "גרזמן היה ער. הוא ידע: אין כבודה של דממה זו למשך אותו פנימה; חייו האחרים ניתקו עצמם ממנו, שורשינו נובטים עתה בחשאי בארצות הקר. הוא באין" (עמ' 59). אפלפלד משלים גם את חלקו השני של הווכחה הגידונה ומדגיש שההנעה שלא תאפשר לגרזמן להחמיד בעמדות המוצא שלו תבוא מן החוץ, כוח חיצוני "והוא אליו באביב זה" או כקול ה"פענונים (ש)ניעורו משנתם" (עמ' 15) "רבעיקה נפלו ממורמים" (עמ' 11) – כוח שלא יאפשר לו להוסיף ולהמלט מעברו אל הישנה העמוקה ששקע לתוכה בחורף שנות

12. להרחבה על בקשת ההרחאת של רגל ראו 1-28, pp. Flay, *Hegel's Quest for Certainty*.

13. Winquist, *Homecoming - Interpretation, Transformation and Individuation*, p. 15

לעצמיות האחרת בתפיסה ההגלית היא מעניקה לו בה בעת זהות והבדל, היינו: הקשר ומושג שבגבולות היחס אליהם מתכוננת התודעה העצמית. עיצובו של אפלטון את רמותיה של בטי נענה במידה רבה לדרישות אלו שמופיעות בתפיסה ההגלית. מצד אחד, כפי מוצגת כהוויה שלמה, בריאה, יציבה ומחובבת לעצמה. כך למשל, "עשירים שונת סטיביו שינו אותה לחלוטין. דבר לא נשאר ממנה רק היא עצמה" (עמ' 16-17), או בהמשך, "היא היתה שייכת לעצמה, לאבריה" (עמ' 74). הבריאות של בטי, שמלווה את היצירה עד לחלק האחרון שלה, מודגשת והגשה יחד במילים האלה: "השן הצדדית, החסרה, אך הגבירה את רשמן של שיניה הבריאות. לא שמחה ולא עצב ניכרו בפניה, רק איזו מחוננות כבדה" (עמ' 17). בד בבד, אפלטון מדגיש את היעדרן של רפלקסיה ושל חזיונה לחנה עצמית בדמותה של בטי, בלשונו: "קמטי מחשבות לא מצא על פניה [...] מעט מילים שהביאה עמה אבדו לה" (עמ' 49); "היא לא שאלה: מתי, לאן או איך יהיה לרבה. עובדת היתה וזה היה עז מכל. והמכס היה כה מאוין עד ששוב לא יכולת לקרוא לזה מבט" (עמ' 48); "ניכר היה: אין לה צורך לדבר. וכי מטומטמת היא, מטומטמת לחלוטין, זו היתה אך הסמיות שלה, סמיות רבת כוח. כאלו הן האיכרות, הערמה של הטבע" (עמ' 50). כפי הראשון מודגש יסוד ההבדל או הפער בין בטי ובין גרוזמן, ואילו הפס השני מעמיד את עצמיותה של בטי כשורה אחת עם זו של גרוזמן ומעניק ככך את יסוד הזהות הנחוץ לקיומה של מערכת יחסים בין העצמי ובין האחר שלו. אכן, לוחות משמעות דיאלקטית ואולי אפילו פרוקסלית בהקשר זה, כיוון שהדמיון ביניהם מגולם במועמדות של העצמיות למודיפיקציות לאורך העלילה ולא בתפיסה הפוזיטיבית של האישיות של העשנים. עם זאת, אין בכך כדי לפגוע בתפקודה של בטי כאחדות בעבור גרוזמן, שכן האחרות מציינת יחס ולא משמעות מסוימת של תוכן כלשהו.

ניסונו של גרוזמן לרתום את בטי לתפקיד האחר ניכר בשאלות שהוא מפנה אליה.¹⁴ גרוזמן מבקש לחלץ מבטי מידע שיאשר את הנקט שהתחולל בעבר ושעשוי להעניק אישור ופטר לחזיונותי שבהווה. רבות משאלותיו מבקשות לחלץ מבטי התייחסות לחזיונות המעבר שלה, לאופיים של האנשים ששהתה עמם כטיביר, לחזיונות שהביאה עמה משם (עמ' 19). בשאלה "כיצד יצאת משם" (עמ' 18) שגרוזמן מפנה אל בטי טמונה הכרה בפער בין מציאות חייו שבהווה לזו שהוא מייחס לעבר ואולי הכרה בקושי לגשר עליו. כפי משיבה לו "ברכבה [...] כאדם המסכר עניין פשוט" (עמ' 18). כפי אינה מסרבת בפשטות להשיב על שאלותיו, אלא בתשובותיה הלוקיות והחלולות היא הופכת אורזן לטירויות וכך מבטלת אורזן מעיקרו. כך לשאלתו של גרוזמן "מה עשיתם?" בטי

14 השאלות שגרוזמן שאל את בטי הן שאלות אקזיסטנציאליות, כלומר הן מבקשות לדרת לוקר אופן היותו שלה בתקופת ניתוח שלהם. על טיבן של שאלות אקזיסטנציאליות ראו Bernhard Bollen, *U.S.A. 1968, Existential Thinking*, University Duquesne, U.S.A. 1968.

מביאים את זה. איזו נביטה מבפנים, אולי אף זה לא, רק רוחות רחוקים מביאים את זה ולפתע ראו: פריחה וזה (עמ' 38).

נראה שבשורות העצמי השמונה בסרנספורמציות המזוונות לו כרוכה ביכולת לשזור יחד חזיונות של "עגונעים", "זרות" ר"בטיה מבפנים", לדרך זה כזה את הקרוב עם הרחוק. את המוכר עם הזר, את הפנימי עם החיצוני. ההתקדמות בנוגע לקרוב המוצא שפיציה בין חזיונות הרוח של גרוזמן ובין ההתנגלות מתוך מוכרות שאפיינה את בטי ממומשת אפוא ביכולת להשיג פרספקטיבה שיכולה להכיל בתוכה את שני הקצוות בעת ובעונה אחת. מכל מקום, השאלה שמציב רינקוויסט באשר לעיצובה של העצמיות והרפלקסיות, כלומר, האם התודעה יכולה לחדוג מגבולותיה של החנה הרפלקסית ולפזר את כוחה כמרחב החיצוני? מקבלת אפוא עתה תשובה חיובית, לפחות במישור הפוטנציאלי. גרוזמן שומע את הקולות מרוחק, אלו מעוררים זיכרונות וגעגועים, וכך מעוררת באורח יסודי נקישותם של גבולות ההווה שגרוזמן כפה על עצמו, ועתה הוא עצמו הש בה, בלשונו של אפלטון: "גרוזמן היה נרגש [...] וכבר דימדס הבוקר, משאיות כאו מהשפלה, האנשים קמו מרובצם, וכל הקורים הדקים שנירקמו נקדעו כיום העולה, כטרטר הכבר, בנשיפות הלהטות, בשמש היוקדת" (עמ' 41).

האינדיקציה הראשונה לנוכחות של שינוי, זה שלא יאפשר לגרוזמן להמשיך ולהצטנן בדיעת חייו הצרה שבהווה, ניכרת כבר בניסונוניו לרובב את בטי בנוגע לתקופת שהייתה כטיביר, שחללה את הניתוק ביניהם: "מה עשיתם?" (עמ' 21); "ולא נישאת?" (עמ' 23); "חשבת עלי?" (עמ' 23); "זאת וזכרת?" (עמ' 24). אפלטון מצביע בעצמו על עשייה של גרוזמן לעונן ולתמיכה הגלומה בשאלותיו, בלשונו: "הנה נדבר, נשוחח. עשרים שנה לא ראינו זה את זה [...] ניסה לריאחז במשהו, בקול, בקצה שאלה" (27).

אני סבורה ששאלות אלו מציינות את ראשית המאמץ של גרוזמן להשיג פן אויביטיבי מחשבותיו מעברו. ואכן, בהמשך הדברים גרוזמן עצמו מזהה את בטי עם "כוח היצון שבי אלו להצינו עירום" (עמ' 28). יתרה מכך, בשאלות אלו מקופלת ההכרה שלפיה בטי אוצרת בתוכה נתחי עצמי אבודים, או כאלו שביקש לשכוח בגלל איום הטמון בהם, כמו שניכר מן הדברים האלה: "אלולי זו בטי היה מתחבר עמה כדרך שמושכים נעה בקנטינה צבאית. אבל זו היתה בטי, אשה שאדם מאבד אותה ולפתע היא נגלית אליו שונה ומלאה יופי מפחיד" (עמ' 19). או במקום אחר: "הלילה פרש את השכונות, והאימה הרחוקה שהגיעה מטיביר לא הרפחה מהם" (עמ' 35).

יכולתו של גרוזמן להשיג פן חיצוני לרפלקסיה שהוא מתנסה בה עשירה לסייע לו לסדק את הסגירות הסוליפיסטית שניסה להגדרג בה כשנות הניתוק שלו מבטי. יתרה מכך, נוכחותה של בטי עצמה משמשת עידוד לקיומה של ממשות בלתי תלויה בו, וברומה

על גוש אומרו המתחיל לנשום באקלים לא ילי באותה נשימה שהוא רגיל בה. היא לא שאליה: היכן הכביש או היכן תחת המכולת. חשייה הסומים הולוכו אותה לכל מקום" (עמ' 26). המובנות מאליה שבטי משרדת נספנת בסביבתה הקרובה, המאשרת שוב ושבו "יהי זו אותה בטי", ומתנהגת "כאילו לא אירע במדינת השנים דבר" (עמ' 44). התאור של בטי כמי ש"פניה איבדו את השנים" (עמ' 44) ושי"פיה שאין בו גיל משוך על פניה" (עמ' 45) משקף היטב את נקודת המבט של גרזמן התרה אחר רישומיו של פרק החיים שהוריד בינו ובין בטי, ועתה הוא חש דחופות לבררו וללכנו כדי להמשיך את חייו. בוקשר זה כמו בקשרים אחרים, המובנות מאליה משמשת אינדיקציה דווקא להימצאות במצב של אי ידיעה ושל חוסר מובנות.

מנקודת המבט של בירור תופעת העצמי מצטרפות זו לזו תוויות המובנות מאליה, הליקוניות והסתמיות שבתשובותיה של בטי והשמעת רמותה של בטי בהמוך. גרזמן זקיק לבטי כהוויה אחרת, היוצנית ושונה; כוז שיכולה לעורר אצלו התנגדות שמשמשת אינדיקציה ראשונית לנוכחותה של ישות אחרת ושונה מזו של הסובייקט המתנסה, ורק מתוך התייחסות אליה יוכל לגבש תודעה עצמית. ואלים הביטויים השונים שאפלטון מעניין לה חישובים נוכחות דלילה יחסית של בטי בפני גרזמן שאינה מעניקה לו "תוכן של אישור פוזיטיבי", כלומר מענה שאינו מתמצה בתוכן האובייקטיבי של מה שנאמר או סוסר, אלא מחולל איזור דינמי של מי שמספיק עם מה שמסופר.¹⁵ יתרה מכך, בעמדתה של בטי מול גרזמן ניכרת מוגיה מתעתעת בין שני צדדים: כמי ש"צנופה עומדה ליד, כאשר העומדת לפני כעלה, במידה של כניעות, כלפני ארון הדש" (עמ' 22-23) ובמקביל היא מתוארת כך: "זיכרה כדרך שרגילה הייתה לרבר; לא היא עצמה אלא מילים שקלטתה אוחן [...] איזו רשות בפני עצמה הגולה מאליה" (עמ' 26). בשני אופנים אלו אין בטי מעניקה לגרזמן את מה שנחנץ לו כדי לכוון תודעה עצמית – ככניעות נמנע ממנו השוויון הנחנץ לקיומה של הוודיות, ובניתוק שלה הניכר בתשובותיה הדלות, נחסמת הווכחה כערכו של המידע הנחנץ לו או כעצם זיקתה האישית אליו.¹⁶

מכל מקום, ככל שתשובותיה הדלות של בטי לשאלותיו של גרזמן משמשות כבואה לעילגות שלו כאשר עברו, אין הן ממצות אותה. אפלטון נרש גם להתנגדות האישית של גרזמן להתמודדות עם עברו שהוא חווה אותה כאילו הייתה אסון שנכפה עליו.¹⁷ בתיאור הדימויים שיש לגרזמן בנוגע לשחרור מסיביו, ובעיקר לאי רצונם של הכלואים שם לצאת לחופשי, אפלטון מעניק, לדעתו, כישוי עקוף להששות של גרזמן להתעמת

15 Winquist, *Homecoming - Interpretation, Transformation and Individuation*, p. 3

16 אין סתירה בין הצורך של גרזמן בהדיות בהקשר זה ובין השגה היסודית שדעצמיות ועיקרית העומדת לתנהיגה ביצירה הנגינה היא זו של גרזמן. באופן פורקסלי ההדיות מופיעת בריאליטיקה

התוליאית בצורך כמעט אנוניסי.

17 לשימש של אפלטון בכישר אסון בהתייחס לבואה של בטי, ראו עוד עמ' 69, 83, 110.

משיבה: "עברנו [...] מוכן" (עמ' 21); בהמשך גרזמן שואל, "ועל מה דיברתי?" היא משיבה: "על מה שאנשים מדברים" (עמ' 24); כשזיה נשאלת כיצד הגיעה אליה, היא משיבה "אם רוצים – מגיעים" (שם) או "שחרור אותנו" (עמ' 25). כמו כן, לשון הרבים המאפיינת לעיתים את תשובותיה של בטי משמשת את הדמות בתוך המון – "עברנו בקניניה" (עמ' 20); "אותה רואה, חודים" (עמ' 17). לאמתו של דבר, גרזמן עצמו משתתף בפתיחו לפרש את בטי כמנהיגים של המון, כלשונו: "בטי הייתה שיבת לעצמה, לאיבריה. כך רק נשים יכולות להיות שייכות לעצמן" (עמ' 74). הביטוי הוזר "יהיה בשלה" (עמ' 25) הנוגע לתיאור שלה את השחרור מסיביו כהתרחשות שלא הייתה פרי יוזמה שלה, מודגש את ההתעוררות של בטי מן הפניה של גרזמן אליה, ובעקפיף גם מן הנוכחות שלה במקומות שהוא מבקש ללמוד עליהם ועל עצמו באמצעותה. יתרה מכך, פנייה אל גרזמן מתוכנת על ידי כללים וסמכות בלתי עצמית ובלתי מוכנת. בלשונו של אפלטון: "אצלנו זה כלל: אם אין שואלים אותך, אל תשאל" (עמ' 24). כשגרזמן למישורים קונקרטיים ולא למורכבות שעומדת מאחוריה. כך בעוד הוא מבקש ללמוד ממנה על חוויות הכליאה והשחרור מסיביו, היא מסבירה לו שהתרחש שיתוק לייצא המנהג "נקרעים בקלות" (עמ' 18). גרזמן לא אומר נואש, הוא מחפש את החותם האישי של בטי בחפץ שאליה היא מבקשת להסיט את תשומת לבו ואומר לה, "תיקנת אותם, אני רואה". לבסוף, בטי נועלת באחת את הצוהר שבקיש גרזמן לפנות אל עולם העבר, כשהיא משיבה על שאלה זו בכלליות אוטומט: "לא נותנים לחוציא" (עמ' 18).

גרזמן חש שאין בתשובותיה של בטי כדי להשיב על שאלותיו, שנותנות בגוד של שיחה שלו בגבולות עצמו לבר: "יהי זה כמקסס-שוא. הוא שאל והוא השיב" (עמ' 24); "אין היא משיבה לי, אמר בלבי" (עמ' 25). המשמעות המידית של תגובת בטי לשאלותיו של גרזמן היא שאין היא מסייעת בידי למלא בתוכן את פיסות העצמי החלולות שנוצרו עקב הניתוק ממנה. לאמתו של דבר, עור לפני התשובות-לא-תשובות של בטי משמשת עקב הניתוק ממנה. לאמתו של דבר, עור לפני התשובות-לא-תשובות האכן, מיד כשיוצאות השאלות מגרזמן, אפלטון מוסיף, "הכל נשמע מעל שפתו, והפך לגמגום, הברות של מה בכך" (עמ' 27). עד כדי כך לא מצליחות השאלות של גרזמן ולא כל שכן תשובותיה הדלות של בטי לחולל שינוי במצב המעועער שעליו נועדו לפעול, שגרזמן כמו חוכר אל הנייה של בטי במקום לגייס אותה אליו, כלשונו של אפלטון: "מה תספר. עשירים וחמש שנים כלום ניתנת הן לסיכום" (עמ' 22). כך גרזמן מגובש הצדקה מפורטת וכוללת שבטי עצמה לא זקוקה לה כלל, ופטרדה את עצמה ממנה בתשובותיה הכלליות.

אפשר שהקושי הגדול שגרזמן מתנסה בו בעמידתו מול בטי נעוץ לא רק באופיין של תשובותיה, אלא גם במסר של מובנות מאליה שאומרת הופעתה בביתו, שאפלטון מתאר אותה כך: "במהותה הנהגה בחדר, כאשה השוויה בביתה" (עמ' 24); "בעץ עקור

עם עברו שלו – התעמתות שבהכרח תחולל מודיפיקציות בתפיסתו העצמית.¹⁸ כך אף על פי שהוא זה שמגלה התנגדות לשינוי, הוא משליך התנהגות זו על בטי, כשהוא מרמה את עדיבתה את המתנה בסביבו כך: "מבעד לחלוץ הציצה כאדם המזוהד אל כלובי" (עמ' 25); "כמוחו נצטייר הדבר ככלוב שנפתח, העופות ככדים ולאים, שוכ אדם יודעים לעוף. דחוקים בהם לצאת הם אינם רוצים לצאת משם" (עמ' 25). השלכתו של גרזמן את הניסיון האישי שלו מגיעה לשיא שבו מתחיל הפוך של המטר שבפיה של בטי, ותחושתו האישית של גרזמן החווה אבדן אוריינטציה בחייו "שולכו ונפרמו" (עמ' 50) מאז הופיעה בביתו, גרזמות לו להביך את דבריה כמעט בניגוד למשמעות הישירה שלהם. כך, בעוד בטי אומרת לו, "שיחזרו אותנו, מה יכולתי לעשות, פירדו את הצריפים", גרזמן "לפתע חש שהיא מרברת על עולמה שחרב עליה" (עמ' 25). אפילו כאשר עולה בידו של גרזמן לחלץ מכסי תשובה שמבטאת התייחסות אישית אליו, מחשבותיו ורמיזות מסוימות אותו הלאה ממנה, למחוזות של תהיה וספקות שמטמיעים – הפעם ביוזמתו של גרזמן עצמו – את בטי בתוך המוך ונרמות כלליות. כך בעוד בטי אומרת לגרזמן "תמיד זכרתי אותך", הוא אומר לעצמו:

יכולה היתה לומר: ואנה? אשה מהמקומות ההם לא שאלה. אין שואלים אדם על עברו. לפי הכלל הזה נהגו הכל. מה פירש כיצד הגעת לסביבי. ואם תדע, בלום זה יוסיף ידירות. רק סדרונים כימי שזוהם הראשונים שאלו: אין הגעת לבאן. הוטיקים ידועה: כמו על שכבת קרח אדם בונה את ביתו. מה יועיל אם תדע כי תהיך כרייה תהום...!

העובדה שההיארית של המתנה בסביבו וגם של הדברים שיקלה להשיב לו אינם של בטי עצמה, אלא הם פרי המיון והרהורים של גרזמן, מעידה שעצמיותו של גרזמן מוסיפה להתנהל במידה רבה בגבולות האינטרוספקציה, והפריצה לעברה של רפלקסיה מתווכת עוד לפניו. בשיחה הפנימית שמקיים גרזמן עם עצמו, ובה הוא ממלא את התפקיד השואל המשיב בעת ובעונה אחת, הוא משביע את עצמו בנרמות כללית שמיינת את השיחה עם בטי וחוסמת את דרכה של הרפלקסיה להשתתף בהנה עצמית ונפש לעברו. המילים "אל אנוני לא הגיעו עוד הדברים" (עמ' 25), המופיעות לאור ניסיונותיו של גרזמן לרוב את בטי, מלמדות שתשובותיה הבעייתיות של בטי אינן הגורם היחיד

18 בתחומותיו של גרזמן בהקשר זה וגילויי ההתנגדות שלו לשינוי שפורים אורך הציצה משתקפת היטב בקביעתו של נימן שלפיה "המשבר האינדיבידואלי כופה על הזני לדת למעמקים, שמן הסוס לא היה מגיע אליו מרצונו הטוב" (אריך נימן, פסיכולוגיית מעמקים ממוסר הדש, שיקו, תל-אביב 1963, עמ' 63).

שמקשה על השניים להקשר זה עם זה, אלא יש פן אוטונומי בחוויית הריקנות שנושא גרזמן ביחסו לעברו – פן שאינו מתמצה באופי יחסי עם בטי. יתרה מכך, גרזמן נראה לעיתים כמי שבמקום להתנגד מן הניסיון להחזיק מתודעתו את זכרה של בטי בשנים שהייתה בסביבו, מייצר הצדקות משל עצמו לחוסר ההיענות של בטי לשאלותיו, ובכך הוא מוסיף נדבך על חומת הניתוק מעברו. כך למשל הוא שואל, "מז הטעם לרגוז עליה, שודי היא לא גלחה לסביבי מרצונה [...] מה אפשר לספר משם בלא לעורר הזמה" (עמ' 22). גרזמן מגדיל לעשות ומוזהה את עצמו כמי ש"מענה אותה" (עמ' 98), ובכך הופך את עצמו למושא המצופה של הכעס שהוא מזהה בשאלותיו לבטי. בסופו של דבר רוחה גרזמן עצמו את האפשרות של בטי להשיב כלל לשאלותיו. בלשונו של אפלטון:

לשוא היה גרזמן מענה אותה: ספרי לי, ורי אני בעלך. מה יכולה אשה השבה מסביבי לספר, אדם יכול להסיר בגד, להחזיק את הגוף, לעמוד בשמש ולצום את העיניים, אבל מה יכול אדם לספר על עשרים שנות סביבו. זה טיפסה לאט ובחשאי והטמיע עצמו. אדם יכול לבכות, אבל לא להסיר את העור שצמח עליו (עמ' 98).

אפלטון משרטט עוד דמויות המשמשות פה לדרך של גרזמן להימלט מן ההתמודדות שנכפתה עליו עם בואה של בטי. כך למשל אומר פוזאק, שותפו של גרזמן לעבודה במחסן, "אילו היינו מפליגים לאוסטרליה לא היו מוצאים אותי" (עמ' 34). נראה שלצד המאמץ לרתום את בטי לתפקיד האחזקה ועל ידיו כך לגיבושה של עצמיותו, גרזמן מנסה לרבוך בנתיב מציאות אחר, שבו מוכחשים בואה של בטי והשלכותיו על חייו, ולכאורה הוא מאפשר לו להימנע מן הרפלקסיה שמאורע זה מחולל בחייו. הקביעה של אפלטון, "גרזמן לא היה, נשאר תקוע בתל-אביב, אסונו היה כאן" (עמ' 33), שמופיעה כתוכנה עצמאית בתוך הטקסט ואינה מושגת בפיה של אחת מן הדמויות, מחזקת את ההבנה שאמנם תודעתו של גרזמן אינה מרפה מן האפשרות שהסגירות בפני שנות עברו לא הופקו, וכך גם תסכל היציאה הכפויה אל מחוץ לגבולותיה העקרים של האינטרוספקציה. הקושי שמגילה גרזמן להיפרד מהפוסים קודמים משקף את הקושי של העצמי לוותר על מה שנראה לו כנכסיו ששייכים לו. ואולם המודעות למגבלות הגלומות בריספודיות קודמות אין בה לרדה כדי לחולל את השינויים שיוביילו לכינונה של תודעה עצמית בשלה יותר. לפיכך המסע של העצמי חייב להימשך. בואה של בטי, כך מתברר, כופה על גרזמן לרוב את הבחירה שלו לעגן את חייו במרחב של הזווה אל קצה. ואכן השינויים המצטברים לאורך העלייה נושאים את גרזמן והחלך ומתרחק" (עמ' 32) הלאה מן ההווה שבגבולותיו ביקש מפלט, ומצביעים בכיוון על כך שהפער לעצמיותו עשוי להימצא עבר, באותו "אביב אחר" (עמ' 41) שהעלה על הלב אביב בואה של בטי. במילים של אפלטון, "עתה משום מה זכר את נודדיו באירופה אחר המלחמה" (עמ' 31). אפלטון דומה כמי שמשותף לרגע הזוהא העצמית של גרזמן ומעניק ביטוי לפליאה

"עליה ברעתו כי כזה זה בשעה שאדם שוכח את אשתו" (עמ' 17) או "אם אדם שוכח לכן הוא מגיע", אמר לעצמו בנעימה שנתלוללה לה טרניה זשאית" (עמ' 31) – טרניה המומנית בראש ובראשונה כלפי עצמי.

חשוב לציין, יהיו תהליכים אלו מעמיקים ככל שיהיו, אין בכוחם להדביר עד גמריה את ההתנגדות לנכר, שכביסה לה מקום חשוב בתודעתו העצמית של גרוזמן, והיא תוסיף להתמיד בה כנוכחות של זיכרון ואפילו כמשאלת לב, כמו שעולה מן המילים האלה המופיעות בשלב מתקדם של העלילה: "יכל השנים נוהג היה ביום הכיפורים להסגור כמחוסן. לשמות בירה ולאכול סרדינים ובערב להקיא [...] גם הוא רצה להימלט מפני היום ומפני בטי" (עמ' 95). מכל מקום, תחול זיכרונות העבר הפרוץ בעצמה אל חייו של גרוזמן מתוך כמעט ללא קושי את ההנאה העצמית ואת ההתנגדות לשינוי בכלל. "בקבוקי הסם" שגרוזמן הישב להישמר מפניהם ולהניחם בפירות צנופות של חייו, אינם נשמעים לו עוד, ובטי "פשטה על פני גופו כס כבד המפעפע לאט לאט" (עמ' 25). אפלטון קובע, למען הסר ספק, "הוא לא ברה" (עמ' 28).

ג. השינוי - כינונה של העצמיות והפלקטיביות והשלמת תהליך האינדיבידואציה

כשם שבשיליה ההגליאנית סמונים ודעי החיוב שישתתפו בכינונה של תודעה עצמית מלאה ובשלה יתרה, כך גם חרבנו ואבדו האורניטציה המושתת על גרוזמן עם בואה של בטי אינן מוחללים הרס מוחלט בעצמיותו בת ההווה. כמו שראינו, תשובותיה הרופפות של בטי מפתח את גרוזמן אל עצמו, ליתר דיוק – אל אותן רצונות חיים מניסיון העבר שביקש לסלק מגבולות התודעה והקיום הרגלי שלו. מן הדיאלוג המתקיים לכאורה בין גרוזמן ובין בטי עולה בבירור שהתשובות משניות בנוגע לשאלות, לא רק משום שאין ממש בתשובותיה של בטי, אלא בעיקר משום שבשאלותיו של גרוזמן מבוטעת האובייקטיביות החינית לכינונה של תודעה עצמית בשלה ושלמה יותר, שכן בהתבוננותו של היחיד בדמויות ובאירועים מן העבר מתגבשת האפשרות שהעבר ישוב ויקנה נוכחות כממשת בת ההווה. לאמתו של דבר, ראשית השיבה אל פיסות העצמי שנגרעו מעצמותו של גרוזמן מתחללת כבר בהפיכת העבר למושא המיחיסות של העצמי. מכל מקום, בפעולת האובייקטיביות מצד אחד באה לידי ביטוי הרבונות של מי שמבצע אותה, המתנסה בתוך כך גם במוכרות כלפי עברו ועצמותו. מצד אחר, העבר עצמו נהווה כמושא חיצוני, ומבחינה זו האובייקטיביות מצריכה התמודדות עם ממשות זרה שבווחה הוא חווה אותה, לפחות בחלקה, כבלתי תלויה. שני מרכיבים אלו של האובייקטיביות היו חיוניים לפיתוח עצמותו של גרוזמן – הוא היה הייב לממש את הייבנות שלו על ניסיון חייו, אך גם היה הייב להכיר בכך שחיים בכך הייב מכלים בתוכם אחרות שאין לו שליטה עליה. האפלה שביקש גרוזמן להטיל על העבר כעגנו את חייו במציאות שבווחה אינה מוחלפת אפוא באורה המסנוור של התודעה הרפלקטיבית

של גרוזמן, שדיוקא בנקודת הזמן הזאת חודר לתודעתו זיכרון העבר. בהשתתפות זו אפלפלד מגלה הכנה ואמפריה לקושי של גרוזמן להכיל את ההתרחשויות הנכפות עליו בבווה. יתרה מכך, אפלפלד מזוהה נכונה את מזוהה הכואב של הרפלקטיב, שבאשר היא מכוננת נקודת מבט חיצונית היא משליכה את המושא שלה עצמה אל החוץ ומעשלת אותו מפנימותו, תהליך שבעקבותיו חש גרוזמן כי "רק הוא בחוץ, מושלך" (עמ' 65). "כה לעצמו היה, כאילו לא היו לו הורים, רק הוא עצמו ועירייתו" (עמ' 107), או במקום אחר: "רק עתה חש, לאחר הרבה שנים, כי כולם נשרו מעליו כקליפה קשה, הוא גדל בלעדיתם. גם אביו ואמו ניתקו עצמם ממנו. העולם פלט אותו מאקלים לאקלים, משפה לשפה כמו מעל-גבי גלים [...] אין הוא עוד הישרארות אלא שבתו" (עמ' 82).

גרוזמן הוא בוחר להכניס לתוך הטקסט גם מבט נוקב שמעיד על עצמתו הרדיקלית של השינוי המתודיק על דלת ביתו של גרוזמן, ומציף מן המעמקים את העבר שהוא ביקש להדיר ממציאות חייו שבווחה. מה שקורם הוגדר "חייו הסגורים" של גרוזמן מופקד עתה לחזמו המצליף של הקיץ ולכוחו של "מסחריו המסור להיות מסחריו" (עמ' 64). עד כדי כך מכריעה עצמת השינויים שהם מווארים "ראשיתו של מוות" (עמ' 51) – מוות של כל מה שקדם לו. מוזה של המלה חזיק מר יש מבטש שאפלפלד מפנה אל גרוזמן, המבקש לעצום את עיניו בפני המוות הזה (עמ' 51). גרוזמן, שקורם לכן תואר כמו שמתוך רוגז מושך מעל ראשו את השמירה וממסה להמשיך לקיים את התודעה שכפה על עצמו (עמ' 42), הוא עתה ער ללא הרף. גרוזמן, "שהתחיל תופס מה אורעיים היו חייו כאן" (עמ' 30), נוכח עתה באולת ידה של החמיקה מן העבר. "השמירה שמשך מעל לראשו" מושלכת אפוא לטובת תוכנה רפלקטיבית שהורבר שלה הוא גרוזמן המתבונן בעצמו ובחייו, בלשונו: "אדם סובר בתמימותו כי יוכל להימלט מתחת לסככה הדקה של השיכחה, להתכבד בחדר עזוב, לישון, ובכל יום להמית את זכרונותיו עד שימותו" (עמ' 30). הלשון הכללית שאפלפלד נוקט כאן אינה צריכה להטעות כאילו מדובר כאן מיד בהמשך אפלפלד קושר את התוכנה הזאת לגרוזמן, ובכך מסיר מעליה את מעטה הכללית, בלשונו: "עתה חש: הסככה הדקה הוסרה" (עמ' 30). כסופו של דבר גרוזמן רוחה את הדוק המודי "להימלט [...] מפני כוח חיצוני שבא להציג עימו" (עמ' 28). הוא מכין כי "חייו הפוזרים לא ייחוו לי" (עמ' 65), ואף שהוא כאן, "שרשינו נובטים עתה בחשאי בארצות הקור" (עמ' 59). גרוזמן אמנם מתקופם, "למה אנוכי, למה באת" (עמ' 29), כאדם שהושת עליו אסון, כמי שנגרם לו עוול משוער. ואולם ממשותם הכופה של בטי "הנוברת בתוך שיכחתו" (עמ' 83) דשל התהליכים שדיא מניעה אצלו גוברת על הכול. מתחוה בפני גרוזמן האפשרות לחוות את עצמו עם עבר שכיבאה עמה בטי לביתו, כאותן "משיחות כפירות שהיו מביאות העידה את הכפר ואת ריח" (עמ' 49). גרוזמן מתחיל עתה להתנסות באשמה המעידה בו כי נטל מידה של אחריות על ניסיון חייו:

המפנית אליה. ואולם בה בעת המכרות שמאפיינת את קיומה שבוהה אף היא אינה הופכת בעבור לזרות מוחלטת. חלק כך, הטרערה והמפגשת חוברות זו לזו ומחוללות חוד קיום חדש ושונה. לשונה של אפלפלר במקרה זו מדויקת:

הוא היה עתה בתוך שנותיו כבתוך אפלה תמורת באפלה דלילה. מה מואר הכל, רק מואר באיזו אפלה דלילה הנמלטת מתחפצים המוכרים את ביתיותם. הוא ידע: בעמידתם נשמתו. הציבה והאפולית שני אותם, לא להלוטו, שאם לא כן לא היה מכיר אותם (25-26).

האפיון של גרוזמן בקטע הזה כמי שנוכח בתוך שנותיו מרגיש את המפנה החשוב שהתחולל בחוויית העצמי שלו. אפלפלר מעניק ביוניים שונים לרגע המפנה הזה, כך למשל: "חיי השכוחים ניעורו בו ללאחר שינה ממושכת, הוא ידע לפתע את זרותו" (עמ' 15); "זרק עכשיו כמו לאחר חלום ממושך, אדם תופס: הוא זר כאן באקלים החם. כמו עופות תועים שהורחות נשא אותם הרחק מעצמם. ארצם אבדה להם" (עמ' 39); "זרק עתה תפס מה ארעיים היו חיי כאן. אדם סובר בתמימותו כי יוכל להימלט ממתח לסכנה הדקה של השכחה, להתכובל בחדר עזוב, לישון ובכל יום להמית את זכרונותיו עד שימותו" (עמ' 30); "עתה חש, השנים בירושלים השילו מעליו הכל. הוא נשאר בלא זיכורו" (עמ' 9). נקודת המוצא שעוגנה בחווייה שלפיה "דחוקה מכל הייתה כטי" (עמ' 15) מפנה את מקומה לטובת הכרה והולמת יותר את העצמית שהכשילה. מבעד לענני השכחה שגרוזמן הצטנף מאחריהם, מכבכת תודעה בדידה ומדריעה לו "ששים נשא עמו את כטי", ושלאמחו של דבר "פשוטה וישירה הייתה הופעתה" (עמ' 16). לראשונה חווה גרוזמן נגישות יסודית אל עברו. גרוזמן מצטייר עתה כמי שמתנסה בשתי חוויות שראפות זו לזו ומגיעות לכדי חפיפה של ממש: חזרתו אל "תוך שנותיו" מציינת את ראשית התהליך של השינוי שיוביל לחזרתו לעצמו, או לחלופין חוויית הנוכחות בתוך שנותיו מציינת חווייה של נגישות של האדם אל עצמו.¹⁹

נראה שהתוצאה המידית של ההתנסות בנגישות אל העבר היא חוויית ניתוק מעצמיותו החסרה בהווה המתוארת כך: "פניו של גרוזמן איבדו רגע את סברם. שוב לא היה שייך לעצמו אלא לשנותיו החבויות בו [...] ולא היה שייך אלא לאותו גר שפעם [...] קלט את מבטו של ילד" (עמ' 42). עתה מתואר גרוזמן כמי ש"שטם מידיו הכל" (עמ' 51). דומה כי הותר רסן השליטה שהייתה גלומה בחיים המבקשים לגרוד את עצמם בתחומי של ההווה, וגרוזמן החל טרפה את העבר, את זיכרונותיו ואפילו את עירו עצמה, בלשונו של אפלפלר: "גרוזמן זכר עתה את עירו הענייה, כודם שהפשיד מקפאונג; הכל עמד חי לנגדו, כמו סוף השררה רגע לפתחה של תהום [...] הוא עמד והעיר זדמה

19 ואולם עצמתן של שתי החוויות – הודות המוכרות – אינה שקולה. כינון הנגישות אל העבר מסתמנת באופק של עצמיות שעדיין לא מושג, ואילו חוויית הודות בהווה המדמית מנמנת.

אל חובו [...] כולם זדמו עתה לקצבו של האביב הניעור ללא מעצור" (עמ' 63). גרוזמן "ישב על אבן" (עמ' 65), כמו ניסה לעצור בשיבתו את שאון ההתרחשות שהוטל לתוכו. ואולם עבורו של אדם אינו אבן. הנביל שבאמצעותו ביקש גרוזמן למרר את עברו מפני ניסיון חייו שבוהו נפרע, כדי כך שקירות הרוחב נראו לו כבלתי מסוגלים עוד להחזיק את אבניו, בלשונו של אפלפלר: "איזו חלוקת עמדה תלולה על החומות. זה רכות היו האבנים, כמו לפני דרודו" (עמ' 65).

הקשר בין אבני השליטה שגרוזמן חווה, תיכר גם כמבטו על סביבתו הפיזית, ובין מניינו אל העבר כרור. גרוזמן ביקש כוכר לארגן את חייו בהווה במנותק מן העבר והוא אף חילק מחווייה חברתית שחלקה אמו גישה זו המצריכה מידה של בחירה ושליטה. ואולם משאכרה השליטה שביקשה למנוע פנייה אל העבר הוסר המכשול הראשון למימוש של פנייה זו. יתרה מכך, גרוזמן עצמו תפס את הפנייה אל העבר כנביעה טבעית, כמו שפיליה בראשית היצירה מתאור חבריה של כטי המשק בבירור את התכונותיו של גרוזמן "סבל השנים לא ניכר בהם, כמו אסירים שספגו את השנים ובשובם הביתה הם פולטים אותן כלעומת שנספגו" (עמ' 43). מכאן שרק שליטה ואפילו מידה של כפייה עצמית עשויים למנוע פנייה אל העבר, כמו שאמנם קורה בהמשך היצירה, שבה גרוזמן מתואר כ"לכר בתוך שנותיו" (עמ' 42) וכמי שחש "שחיי רודפים אחריי. [...] כאדם שנחם במקום נדח. מה שמך, מי אתה, הדאה את התעודת, מתי היית שם לאחרונה, אינן זוכר, אם אינן זוכר נוכד לך" (עמ' 60). מכחינה זו לא די היה בשחזור של כטי לחימשי מן המזנה בסביד לכפות על גרוזמן פנייה אל עברו, אלא היה דרוש לו גם אבדן שליטה מסוים שאפשר לו להדפן נושא של תהליכים שהונעו עם בואה של כטי. מה שדורקסלי הדבר שגרוזמן מאבד את חירותו דווקא במרחב קיום שיריעותיו מתוחות אל מעבר לגבולותיו הצרים של ההווה. קביעתו של אפלפלר שגרוזמן, "שיכול היה לנסע, ללכת אלא שלא היה עור חופשי" (עמ' 81), זוכה על רקע הפרשנות המוצעת לפרשה המלא: החירות אינה תלויה באפשרות לממש התנהגות שמבטאת אותה, אלא היא נתונה להתניה טרנסצנדנטלית שעיקרה במגבלות שתודעתו של היחיד נתונה להן. במקרה שלפנינו, הרצף הפרוש בין העבר ובין ההווה.

ומוכרות בעת ובעונה אחת. העבר זר להווה ובכל זאת מוכר לו בהיותו עברו שלו, או לחלופין, מה שנעשה זו הוא ההווה, ואילו העבר נחווה כנוכחות ממשית ולכידה, בלשונו של אמלפלר, "את זיינו נשא עמו לכל מקום. הקרובים ניתקו מכבר" (עמ' 15). כפילות זו קוראת בבירור תיגר על מושג העצמי בתחילה היצירה שהרטטה יחס ניהוד בין גרוזמן ובין כטי, והיא תמזי בציירה כל עוד לא ישלם תהליך ההטמעה של העבר בתודעת העצמי שבוהוה. אפלפלר מתאר אותה כך: "מראות מוכרים אלא שהפריטים המוכרים עוטו אור זו, כמו עמדו לחלוף מן העולם" (עמ' 34), "זאף על פי בן העינים פקוחות ורלוקות מנין ושתאות זדה: הרי הכל מוכר כאן" (עמ' 39). ואולם כפילות זו לצד אחדות

שהצטברו עד כה ביצירה – העבר והווה, דחוק והקרב, הוד והמוכ, כטי גורזמן – מגיעות לכדי תוספה שמקרבת את הקצוות זה אל זה, משל היו אותו "ספח של גג, שלפני שנים חובר אל בית-האבן והאפיר" (עמ' 7). אפלפלד נותן לרפיון המחולל את רגע השינוי ביצירה ביטוי רב-עצמה, כלשונו:

הזום הרפה והאנשים יכלו לשבת זה ליד זה, בלא שתעולם החיצון, הכיכל, יטיל עליהם את מועקתו. שעת-חסד רבה הייתה לרגליהם. הלשון חוזרת אליהם והם היו קרובים, זה ליד זה, כמו לאורך פירוד רב-שנים. מין קרבה חמה, כמו חשו פתאום את האור הסוכך, את החוסר. את השנים.

[...] הם ישבו ושתקו כי יחד היו; והפה, אף שהיו לו מילים למכיר לא נפצה. הם ישבו ושנותיהם לרגליהם, המשך עיוור של גופם [...] דומה היה זה לחוף שאדם מגיע אליו אחר שנים רבות של נודדים; והכל כה ברור כמו הבקורות הראשונה שאין עליה צעפים. העיר פרוזה מכבוא אל עיר אחרת [...] וכל הבתים שאדם נושא בלבו וכל השבילים וכל המבטים, הכל כה ברור וקרוב עד שאדם יכול לקום ממקומו ולומר: בוא נלך, בוא נשוב. כדרך ששכים לפנות ערב אל עיר אחרת, וכל המילים השכוחות נעורות בו פתאום – יורדע אדם, זו העיר שלך, וזו הלשון שלך, וזו הדרך, והשאר היו אך הניות להגיע אל העיר שלך. וכל שנשמט וגשר. כל שאבד ונעשה חיצון, מתאחה למראה אחר, ברור, כרשום בכתב ילדים, כתם על-גבי כתם (עמ' 104).²⁰

ברבים אלו, אפלפלד מצביע על טרנספורמציות שהתחוללו ביסודות העיקריים שליוו את התפתחות העלילה. את ראשית היצירה אכלסו כוכרו חזמו הכופה של הקיץ, שזוהה עם בואה הפתאומי של כטי (עמ' 7), "השקט שנכפל" אתה (עמ' 8), אי הקול (עמ' 7), "חיייו הפוורים" של גורזמן וה'ערפל הקר' שכיסה אותם (עמ' 15). במקום אלו מופיעות עתה חזיונות של פתיחות, בדידות, קרבה, חיבור ובידוד. כתוצאה מכך גורזמן ובטי מתנסים עתה בחזיונות מציאות חדשה "כביכול [ובאזיה מחזור חיים אחר" (עמ' 113) ב"עיר [שהחליפה מהלצתיה" (עמ' 114). ואולם לא פחות מן הרדיקליות של השינויים, חשובה העובדה שאם השינויים מחוללים גורזמן ובטי במשותף. ליתר דיוק, שתי הדמויות נחלצות עתה מן השיתוף שנכפה עליהן מן החוץ, מכוחה של קורת גג אחת המתוחה מעל לראשיהם, והן מתנסות בחזיונות שותפות לאותו הקשר קיום, מתוודה בעבורם נוף משותף.

ואולם יש משהו מתעטע במה שאפלפלד מכנה לעיל "שעת החסד" ובו מתנסות החזיונות של גורזמן ובטי למקום משותף. זהו רגע ביצירה שנתווה ל"חוף שאדם מגיע

20 לאמתו של דבר המונחט הוא ביצירה הוא ענייני של כל פרק 17, ראו אפלפלד, הערך והכתומת, עמ' 113-104.

אליו לאחרי שנים רבות של נודדים" וכ"התקרבות לאחד פירוד רב-שנים" ובה בעת כחודה אל נקודת הראשית, אל ה"בדידות הראשונה שאין עליה צעפים" (עמ' 104), אל "ימי-היערות, לפני ה'פירוד" (עמ' 106). מה משמעותה של כפילות זו? ברור לגמרי שהפיצול שניצב מן נקודת המוצא של היצירה מגיע כשלב זה אל קצה גבולו. עם זאת, עיני ביצירה שלפנינו אינו מוצא אחידה של ממש לאף לא אחד ממרכיביה של הכפילות: מצד אחד לא ניתן ביצירה ביטוי לאחדות שבטרים פירוד, אפילו לא ביוכרונותיה של כטי. מצד אחר מוצאותיהן של שתי הדמויות, כמו שיתברר מיד, אינן מלמדות שהן עומדות לפני התקרבות והאחדות, אדרבה, כל אחת מן הדמויות מנסחת אל קוטב נגדי, ונוצר ביניהן פיצול יסודי יותר מזה שאמפין אותן ביצירה, שכן עתה נלווית לו תודעה עצמית רפלקטיבית וניקבת ששירות המסע של גורזמן אל עצמיותו ניכרים בה. גורזמן נע עתה, לצד כטי, במרחב שבו "אנשים הלכו כמו הבינו את פשר הליכתם" (עמ' 115-116). כיוון שמשקלן של שתי הדמויות אינו שקול ביצירה, משמעות הדבר שעצמיותו של גורזמן גורפת לתוכה לא רק את הישגי המסע של עצמו, אלא גם את הישגיה של כטי. מכל מקום, התוכנה היסודית שנקודת החיבור משמשת חוליית מעבר אל הפירוד בין שתי הדמויות מוצאת ביטוי ישרי בפנייתו של גורזמן אל כטי כמעמד הפרדה ביניהם, כלשונו של אפלפלד:

ואת כטי לא סיפרת לי דבר על סיביר. ראי: האנשים מספרים כאן, זהו המקום. אם לא הספיר לא אדע לעולם. וכי רק הידינים רשאים לדעת. עכשיו אנו נפרדים, ואת יכולה לספר לי. למה את מסתכלת בי. וכי אין אנו נפרדים. כאן יושבים האנשים ונפרדים. אבל אין האנשים יכולים להיפרד אלא אם מגיעים תחילה אל שורש החיבור. מה את חושבת. בלא מחשבותייך לא נוכל להיפרד [...] אם את חכי כאן שורש, לא נוכל לזוז מכאן; וכי אין את רואה: האנשים באו לכאן לפרוק את שנותיהם. אין אדם יכול לזרוק לכת עם שנותיו, הוא שוקע עימהן והנהגשה שלי – ר"מ (עמ' 123).²¹

חשיבותם של הדברים הללו נעוצה בהכרה הברורה של גורזמן שבטי חזונית להיפרדות ביניהם, ובאופן ספציפי יותר שהמחשבות שלה או התודעה שלה נחוצות לימוש התמרות שלו ממנה. נחיצות הסיפור של כטי בעבור סיפור החיים של גורזמן נעוצה בכך שבטי מחזיקה פרק חיים של גורזמן שבלי סיפור יהיה סיפורו שלו בלתי שלם. או כלשונו של ויקטורסקי, "כיל תוכו בלתי ניתן להכנה" שיפגע ביכולתו להשיג תחושה של המשכיות בעצמיות שלו.²² אפלפלד אף מעניק ביטוי פיגורטיבי להכרה של גורזמן בדידותה של כטי מומנט או שלב בהתגבשות עצמיותו, כלומר בתפקודה כגורם

21 ריני זה מפתח בהרחבה בתפיסת התקשורת האקונומיסטית של קיל יאספרס. ראו ריני מירון, קול יאספרס: מתמצמות אל ההווה, תוצאת אנוכיסטיס בראייל, רמת גן 2006, עמ' 124-135.

22 Winquist, *Homecoming - Interpretation and Individuation*, p. 2

ואולם ההודיות הרפלקטיבית אינה רק משמשת כבואה מהמנה של העבר, אלא היא מתגלה עתה כמתוללת ממשות חדשה כהווה שעמה מוכר כהמשכו של העבר. זהו אפוא משור של ה"מדר החדש" הממתיז לבאיו של בית הדין העומדים בפני התרת נישואיהם, וזוהי גם משמעותה של הרפלקסיה ההגליאנית – היא פונה אל הקיים מכבר ומנהיגה אותו, ובכך מעניקה לו ממשות חדשה בנקודת הזמן שבהוזה. אופייה הישיר של התודעה הרפלקטיבית, המתוללת את המפנה בדמותו של גרוזמן, כפול פנים – היא מתייחסת אל ישורו של גרוזמן והיא מבטאת את ההווה שלו כמי שעומד בפני ישות שאינה אלא ישורו שלו. כפל פנים זה ניכר בתיאור של גרוזמן. מצד אחד הוא מתואר כשלב זה כמי שמפנה אל עצמו וכמי שמורכו בעצמיותו כהווה אינדיבידואלית המתנסה במעין אוטונומיה בנוגע לסביבתה ולמקורותיה: "רק גרוזמן שריו היה בעצבותו כבהישוקים [...]. גרוזמן, צא מתוך העצבות. צא ולבש שמוזה. זכור, הרי אתה בנו של זליג גרוזמן. אבל גרוזמן לא יכול היה לצאת מעצבותו. כה לעצמו היה, כאילו לא היה לו הורים, רק הוא עצמו וערייתו" (עמ' 107, והדגשה שלי – ר"מ).

עם זאת, במקביל לריכוז העצמי, שבו ניכרת הפנייה של גרוזמן אל פנימיותו, הוא מוצג כאישיות מתכוננת המופנית במישור המידי אל כטי: "לא היה עוד מענה אותה אלא מתוכו בדי" (עמ' 110). בעוד השאלה מבטאת אקטיביות מצדו של השואל המעמיד את עצמו במרכז, ההתכוננת היא מין פסיבית ההולמת עמידה אל נוכח ישות. גרוזמן גיאה עתה כמי שחגורות ההתנגדות לשינוי שוקיפו אותו מהרפפות ממש כמו "הזחם ושו הרפה" (עמ' 104), וברצינו דילל גם את המרחב ממלל שביקש לכפות את גרוזמן ובטי זה על זה כנגד רצונו וכנגד עצמיותם. אפלפלד עצמו מאשר את הניקה בין הפסקת המלל ובין החיבור אל עצמי בתיאור: "האנשים שקודם דיברו פסקו, כל אחד נשאר עם עגול סודי" (עמ' 115). בכך מבטוח אפלפלד שמה שיכנה בהמשך "סוד" לא יילכד בחידויות שתעמעם את פשר ההתרחשות שעניינה בעצמיות, אלא יבטא את עמידתו של גרוזמן המתנסה ביציאת עצמיותו ממוכמותו.

המשך היצירה מלמד שכל שיתבסס מעמדה של התודעה העצמית של גרוזמן, ילך ויחילש מעמדה של כטי כמושא להתכוננתו של גרוזמן. התוצאה החשובה של תהליך זה היא שהתהליך הרפלקטיבי שגרוזמן מתנסה בו ישותחור מן הניקה אל כטי וייהפך ליסוד עצמאי כהווייתו האינדיבידואלית. בתוך כך מתברר גם תפקידה האינטרוטנטיל של כטי בכינון התודעה העצמית של גרוזמן. אפלפלד מעניק לכך כטי חז באומרו: "שוב לא היה זה כוח-הפירוד שמורן אותו" (עמ' 131). פירוד הדבר בעצמיותו האינדיבידואלית, שהתליך הפירוד מבטי הדיש את פיתוחו, מתוללת לראש את עצמה מוכח עצמה או לכל הפחות רואה את הנפרדות כממשות שממתינה לגרוזמן מעבר השני של ה"גשר הרעוע" שחילץ בו לאורך היצירה, בלשונו של אפלפלד: "כל השנים היו עמו עמו כאיבר שהגיעה שעתו להיקטע" (עמ' 118). בתוליה שגה גרוזמן במחשבה כי כטי "מתוכבת לעולמות אחרים" השונים מאלו שביקש לראות את עצמו קשור אליהם, שהוא עומד מולה "כגוף

מתוך כינו ובין עצמיותו, בלשונו: "גרוזמן חש שחיוי קרבו אל קצוה של גשר רעוע שיש לעבור בהודיות" (עמ' 125). תהליך זה צפוי להיות מושלם עם הבאתו של תהליך הפירוד לכדי סיום, בלשונו של אפלפלד: "קרה מנשבת שם ומלחשת: כאן נפרדים האנשים, כרי שכל אחד יוכל ללכת לבדו באשר ישאורו הדימים" (עמ' 119). הקביעה של אפלפלד, "הסוד נתגלה לי" (עמ' 124), שמפיעה בשררה עצמאית במקסם כאילו הייתה דבר התגלות, מעצימה את הגיעה הזו ביצירה – רגע של בהירות, שקיפות ומוכרות, שמדיבר תחרינו את חוויות הווה והפלאה שעודר בו בואה הפתאמי של כטי, בלשונו של אפלפלד:

הוא הכיר עתה את כולם. נדמה היה לו כי זה שנים, ואולי דורות, הוא עובר עממה ממדור למדור. האקלים נשתנה, השפה במקצת, האנשים הודקנו, ואף-על-פי-כן מוכרים. ממדור למדור הם עוברים ושוכ חוורים ומתקבים במדור חדש (עמ' 124).

עצמתו הגדולה של הרגע הזה ביצירה נובעת בריק מן הרבנה שה"סוד" שהתגלה אינו נוגע לרבים נסתרים או רחוקים, אלא דווקא למה שהוא עצמו ובשרו של גרוזמן – עברו. השקיפות שהושגה אינה אלא פרי של עמידה בנוחה אל מול עובדה בסיסת הנוגעת ליניטיו האנושי: העבר נוכח ומתפקד כיסוד פעיל בהווה, שמתגלה עתה כצמות שמצטלבים בו תכול, ואפלפלד מפרט: "כטי, בית הדין, החוסן, האנשים שהיה פוגש ברחובות, וגם ההם הודוקים ממנו במקום ובזמן, היו אדוים בקותיו כאילו עשויים הם רשת אחת גדולה, אף הוא עצמו ארוג היה" (עמ' 131). מתברר אפוא שמה שחדש כאן הוא התפיסה העצמית של גרוזמן את הווייתו כהווה כנושאת את עברו, אולם התכנס אינם הדרשים, אדרבה, התכנס מן העבר מוכרים, אלא שגיבשה של תודעה עצמית בשלה יותר אפטר לגרוזמן לזוהת את עצמו עם עברו ועם תכניו.

העבר, שבראשית היצירה הופיע כיסוד טרנסטנטי כחס להווה, עבר אפוא תהליך של אימנטיציזיה והוכר כחלק מבנינו של ההווה. ליתר דיוק, מה שמתברר עתה הוא שמלכתחילה היה לעבר מעמד אימנטי כחס להווה, אולם ההכרה בכך היא פרי של רפלקסיה שגולה למפרע את מה שכבר היה שם מראשיתו. כמו כן, הרפלקסיה שמושאה העבר גילתה את היותו הנאי מקדים להמשך המסע של העצמי אל העתיד. על רקע דברים אלו מתפרש השימוש בכטי "סוד" בהקשר זה כמציין את החוויה של גרוזמן שנהיגותו של עברו לבנינו קיומו כהווה התחורה לו, אך הוא לא מציין את תוכנה של התודעה העצמית הנישאת על חוויה זו – תוכן שכאמור אינו חדש ואף לא נסתר, אלא רק הוכר בתהליך רפלקטיבי שבו "ציללות פושטת [...] נוהה לקראת צלילות אחרת שקופת ממנה" (עמ' 108). לשונו של אפלפלד משרטטת בעיניות את התהליך הרפלקטיבי שגרוזמן מתנסה בו בשלביה האחרונים של היצירה: "אז עוד לא ידע כי הכל יותר מאילוי. כטי תלך והוא יישאר כמו לפני עשרים וחמש שנה. רדוש היה עוד זמן" (עמ' 129).

ד"ר ואף "עלה בדעתו כי לאחר ימים של שינה תקום ותלך" (עמ' 19), ואילו עתה הוא מבין שברומה לממשות, הכופה עצמה ללא מפלס, כך גם הוא לא יוכל להונע ממה שליומד אותו המפגש הכפוי עם כטי על עצמו. עמורים ברדדים לפני סוף היצירה, כותב אפלפלד כך:

עלה בדעתו שלעולם לא יוכל להימלט מפניה. רבות דיכרו במחסן על הימלטות. האנשים שינו את שמותיהם, השנים עצמן שינו אותם ואף-על-פי-כן לא הועיל דבר; הנשים מצאו אותם. ממרחקים באו כדי למצוא אותם.

לפתע חש: איזו נהייה כבודה חותרת מתחת לחיים גלויים אלה, האנשים מאבדים ומוצאים זה את זה, בנחידים עיוורים הם מגששים; אנשים זרים מתעים אותם, תחנות גבול מעכבות, אבל הם מגיעים לבסוף; מעגל חבור הנמשך הרוחק מעבר לגופו של אדם, הרוחק מקצבת שנותיו (עמ' 161).²³

יתרה מכך, התודעה העצמית הבהירה שהשיג גרוזמן באמצעות הרפלקסיה מאפשרת לו להבחין את עצמו מן האנשים הסובבים אותו בבית הדין ולא רק מבטי, שמבקשת "להשתות את האנשים [...] לחזור ולומר להם: אין מה למהר, שבו ושנו כוס קפה", אלא גם מן הגברים שמתאווים עתה כ"כבושים" שאיזי להם דבר זולת זכרונותיהם הנשאים אותם וזולת משה זה אין הם יכולים לשאת דבר" (עמ' 117). לעומת אלו גרוזמן מתואר כך:

הוא רצה לנתק עצמו מחבורה חדשה זו שלכדה אותו שובעות כפורחוריו של בית הדין, שנותיהם הכבירו עליו יותר מאשר שנותיו. הוא ידע: שנותיהם גדולות מהם בחרבה, אין הם יכולים לעמוד במעמסה זו. הם רוצים לפרוק אותה. גם הולכי-שלום כמו עם שקי חול מנוקבים, החול נושר אך השקים אינם מהרוקנים (עמ' 155).

גרוזמן נראה עתה קרוב מעורו אל היערי אחרת" (עמ' 104) — עיר שהותגמרת עם שנות הניתוק מבטי ומזכרונותיו שימשה לה מבוא ואפילו שער. תודעתו עצמית הבשלה של גרוזמן, פרי המסע שעשה מצעמו אל כטי וממנה אל עצמו, מסיעה אותו אל מעבר למרחב ששוריים בו אחרים, שבשונה ממנו עדיין לא השלימו את ההליך. לפיכך הוא מבקש עתה לא רק שלא להתרוקן מן היצצר הכוסס כפורחורו אפילו זה [של בית הדין], שבו קיפלו עצמן השנים לקראת סיכום, משתגקים לעבור אל מחוץ אפטר לפרש את המצב שגורחמן שריו בו מתוך תפיסתו של אריך נרמן שמקוריה באורייטציה היונגיאנית. כטי משמשת כעבור גרוזמן "ציל" שממלא הפכיד מפתח בגיבש הפרסונה שלו ובמימש האינדיבידואלית. דבריו של אפלפלד בקשר זה עולים בקנה אחד עם התיבים הבאים של נרמן: "מה שמדועע כל כך את הוויד הוא הצורך להבין, כי הסטרא אחרא, למרות אופיו העיון והוד לאני, הוא חלק מאישותו שלו עצמו" (נרמן, פסיכולוגיית הנעמקים ומסר חדש, 1963, עמ' 63).

חדש" (עמ' 124), אלא הוא משיג את מה שסרם השיגו אלו שלפיתתם של זיכרונות העבר אינה מאפשרת להם להשלים את תהליך האינדיבידואציה, כלומר להבין את מה שאפלפלד הגדיר "תפקידו הרב צדרי של הפרחור" (עמ' 155) שבו מתכנסים שניים לשם היפרדותם.

ואולם התודעה העצמית השקופה שהשיג גרוזמן — תודעה שמכוחה הוכהו הקשר שלו אל כטי ואל עברו וחזיונות הפייד ביניהם — אינה מביאה את פרויקט העצמי ביצירה שלפנינו לכדי סיום. נראה שהאופי האידיאליטי של עצמיות שמתיקמת בגבולות התודעה, גם אם זו משיגה בהירות ושקיפות, לא סיפק את אפלפלד. ראשיתו של פרויקט העצמי כזכור בהריגה מגבולותיה של הכרעה תודעתית לממש קיום בגבולות ההווה מתוך ניתוק מן העבר. לפיכך תבאנו של הפרויקט לידיו סיום אינה יכולה להיגמל בהשגתה של תודעה עצמית חדשה ואפילו לא כתיאור של המציאות האחרת שמדורחת עליה תודעה זו.

ואכן, אפלפלד מגלם את השינויים שחלו בעצמיותו של שתי הדמויות באמצעות שורה של תיאורים שמהייחסים לגילויים הקונקרטיים של העצמיות. כך למשל כטיוי הרפיין (עמ' 14) והרוון של גרוזמן (עמ' 21) שהופיעו בראשית היצירה, שהמחישו את אחריותו הרופפת בקיום לעומת הברירות והחזיונות שניכרו בהופעתה של כטי (עמ' 17), מפנים את מקומם לקראת סופה של היצירה לטובת מופע שונה של שתי הדמויות. עתה כטי מוצגת כמי שאגדה לה המוצקות ששפעה מאיבריה (עמ' 24) והפכה ל"קטנה [...] ליד הכרים" שרקמה בהם (עמ' 159) ו"כאם חולה המבקש להרגיע את קרוביו ליד מיטתו" (עמ' 160), ואילו גרוזמן מתואר כמי שמתבונן בה כבחולה (עמ' 118-119) ובמשתמע כמי שמצבו שונה משלה. יתרה מכך, בעוד גופה של כטי הולך וכלה, זוכה גרוזמן לראשונה בגופניות שכזכור בראשית היצירה הייתה שמורת לכטי. נראה שאפלפלד מבקש להבטיח את האנגליזיה המהופכת ומעתיק אל גרוזמן את אותם ביטויים ששימשו אותו לתיאורה של כטי. כך, בעוד היא תוארה כמי ש"גופה כבד" (עמ' 31) ושהיא "מטפת לתוכה" (עמ' 17), עתה "הוא עמד והדממה נטפה אל תוכו" (עמ' 155), ו"כל גופו (של גרוזמן) נסך כבי" (עמ' 108). לבסוף, התואר "פזורים" שהוענק לחייו של גרוזמן (עמ' 15, 65) נודד אל כטי, שחווה אף היא את חייה כ"פזורים" (עמ' 140). "שייכותה לעצמה" (עמ' 74) ואל "שנותיה העלמות ממני" (עמ' 24) אמנם אינה נשמטת מדמותה של כטי, שמשייכה להיות מאופיינת כך גם לקראת סוף היצירה, ואולם נראה שאם בראשית היצירה זוהתה שייכותה לעצמה עם ההתמך ואי השינוי כדמותה (עמ' 44), הרי עתה שייכות זו מסביעה בה חרות אחר הנשוא אותו את השתנותה (עמ' 118) ומשנה גם את האופן שבו גרוזמן רואה אותה. "כטי איבדה את פניה, ולא היתה זו עור כטי אלא סכר אמה" (עמ' 118). תיאור זה מודגש עוד יותר את היותה של כטי מרוים שמסייע לגרוזמן לכונין יחס אל עברו — עבר שבהקשר זה מגולם בדמות אמה, היכולתו של גרוזמן לאתר את תווי פניה מבטאת את נגישותו אליו.

העצמי במאמר מצא עקבות ברורים של המורכבות המאפיינת את הנישה הפילוסופית אל תופעת העצמי ביצירה שלפנינו. ואולם משמעותו של גילוי זה אינה שלאפלפד הייתה אינטואיציה או ידיעה פילוסופית על העצמי. אדרבה, התימטוזיציה של תופעת העצמי ביצירה נתבעת לתומודד עם אופיו המיוחד של הסיפול הספורותי בה, שביצירה שלפנינו מופיע באוסף של מקטעים שאינם נפרשים על רצף ליגארי של זמן או התרחשות. יתרה מכך, אפלפד בונה את ההתרחשות המוצאת את הדמויות ביצירה, ובראשן את דמותו של גרומן, כאוסף של הבקו תודעה עצמית המכילים בתוך עצמם גרעין יסודי של השויה. הניתוח הפילוסופי של היצירה מתמודד אפוא עם הנחות תהליכי ההתפרשות של עצמי המומנטריים של העצמי לכדי אחדות אחת ובה הנחות תהליכי ההתפרשות של עצמי מתוך הגרעין האחדותי. שלמותו של תופעת העצמי ביצירה שלפנינו מורכבת אפוא משני הבטים אלו שמקיימים ביניהם מורכבים של דיאלקטיקה, השלמה וניגוד.

התפקיד האינסטרומנטלי המוענק לבטי בפריקט העצמי של גרומן – תפקיד שהליך התחזור ככל שהעמיק השינוי בדמותו של גרומן – בא לידי מיצוי בהיפוך בין הפנים לחוץ המתחיל בשלב זה ביצירה. כך אם התחיל זהה גרומן בבטי "איוז נביטה מכפנים" (עמ' 38) והיא נראתה לו כמי ש"שרה בלא הפרת קול, איוז נביעה העולה מאלה" (עמ' 27), הרי עתה הוא מבחין כי "היא הייתה מסורה למשוח מחזוה לה [...] כל זה כאילו לא נבע ממנה" (עמ' 129). דמותה של בטי, שבתחילת היצירה הופיעה כבלאות שמאיימת על המרחב שבנה לו גרומן בהיעדרה, נראית עתה כחוויה חלולה יותר, הנשאת על ידי כוחות המצויים מעבר לה. כמו כן, ה"פריחה (אוהדה) שהפתיעה את גרומן (עמ' 38), מתבררת עתה כ"פריחה חודה" של בטי עצמה (עמ' 112), כלומר כמגובלת יותר ובלתי מסוגלת לפשות בחוויית הקיום השלמה של גרומן, שהולכת ונעשית שקופה יותר ובשקיפות קונה לה גם עצמאות מזיקתו אל בטי. אפשר שביטוי חד וגלוי יותר להיפוך בין פנים לחוץ שמתחיל בשלהי היצירה ניכר בתימה של הסם או הרעל. בתחילת היצירה נקשרה כוכר דמותה של בטי ולמעשה המציאות העברית שהיא הייתה חלק ממנה עם "בקבוקי-סם שאין קרבים אלהם" (עמ' 21), אולם היא תוארה כמי ש"פשטה על פני גופו כסס כבד המפעפע לאט לאט" (עמ' 25). עתה היעל מצוי בתוכה של בטי, "צף בה" (עמ' 141), כאילו עולה על גדותיה, "זוהי על שערותיה" "כאבקת רעל" (סם). לבטוח, המוות שכפה גרומן על עולמו הפנימי בעטייה של ההחלטה להינתק מעברו זוכה אף הוא כפן היצוני. עתה המוות לא רק נודד אל בטי, אלא הוא מוות מוחש מוות גופני. נראה שככל שהלכה והצטמצמה גופניותה של בטי, נפתחו בפני גרומן אופקיה והרחבים והפתוחים של עצמיותו, וכאמור גם גוף ניתן לו. לראשונה ביצירה מתואר גרומן כמי שהנו "כה לעצמו" (עמ' 107), ואפלפד מוסיף ש"הכל היה שייך עתה לגרומן" (עמ' 132). בסופו של דבר הסגירות שאפיינה את חייו של גרומן בראשית היצירה (עמ' 15) מועתקת לחייה של בטי, המתוארים עתה כ"סגורים" (עמ' 160), סגירות שמעבר לה לא ממתינה אפשרות של היפתחות או המשך. נראה שהמעגל הושלם, "איש לא היה בפורודור האפל [...] עתה ראה כי מלבד רקמותיה לא נשתייר ממנה דבר. התרמילים הכבדים שהביאה נעלמו. הספיקה כנראה לסלק הכל. הקירות עמדו חשופים; ואותו ריח ריק שלפני בואה של בטי עמד כאילו לא הופיע" (עמ' 165). ודוק! רק: "כאילו", שהרי במסע אל העצמי החודה אל נקודת המוצא לעולם אינה חודה לאותו מקום.

סיכום

ביצירה העור והכרותנו פורש אפלפד בפני קוראיו מסע של העצמי אל עצמו. מרכיבי ההתרחשות ביצירה שאפים כולם להתלכדות שבה נעשים הנוסעי, היער הרמסלול והים זה לזה. במסגרת זו מוענק להפלקסיה המורכבת של שיקוף ההתרחשויות המוצאות את העצמי ביצירה ובה בעת כינון של ההתרחשויות עצמן. הניתוח שהופנה אל תופעת